

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS IR ADMINISTRACINĖS TEISĖS KATEDRA

Neakivaizdinio skyriaus
Valstybės valdymo šakos
V-o kurso studento
EGIDIJAUS SAMUOLIO

Magistro darbas

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO
TEISINIS REGLAMENTAVIMAS
LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Darbo vadovas:
Doc. dr. B. Sudavičius

Darbo recenzentas:
Prof. Dr. A. Marcijonas

Vilnius, 2007

Turinys

Įvadas.....	3
I. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS KAIP TEISINIO REGULIAVIMO SRITIS.....	7
1. <i>Biologinė įvairovė kaip teisinės apsaugos objektas.....</i>	<i>7</i>
2. <i>Biologinės įvairovės išsaugojimo principai.....</i>	<i>8</i>
3. <i>Biologinės įvairovės apsaugos teisiniai pagrindai.....</i>	<i>9</i>
3.1. <i>Biologinės įvairovės apsaugos teisinis pagrindas Lietuvoje.....</i>	<i>9</i>
3.2. <i>Biologinės įvairovės išsaugojimo teisinis reglamentavimas Europos Sąjungoje.....</i>	<i>11</i>
II. SAUGOMOS TERITORIJOS KAIP BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINĖ FORMA.....	13
1. <i>Saugomų teritorijų sistema ir jų teisinis režimas.....</i>	<i>13</i>
2. <i>Biologinės įvairovės apsauga rezervatuose.....</i>	<i>16</i>
3. <i>Biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos.....</i>	<i>19</i>
4. <i>Biologinės įvairovės apsauga draustiniuose.....</i>	<i>20</i>
5. <i>Biologinės įvairovės apsauga valstybiniuose parkuose.....</i>	<i>26</i>
6. <i>Biologinės įvairovės išsaugojimas suteikiant gamtos paveldo objekto statusą.....</i>	<i>31</i>
7. <i>Biologinės įvairovės išsaugojimas steigiant atkuriamuosius ir genetinius sklypus.....</i>	<i>32</i>
8. <i>Gamtinis karkasas ir Europos ekologinis tinklas „Natura 2000“.....</i>	<i>33</i>
8.1. <i>Gamtinis karkasas kaip biologinės įvairovės apsaugos forma.....</i>	<i>33</i>
8.2. <i>Europos ekologinis tinklas „NATURA 2000“.....</i>	<i>35</i>
III. LAUKINĖS AUGALIJOS IR GYVŪNIJOS RŪŠIŲ ĮVAIROVĖS APSAUGA.....	40
1. <i>Laukinė augalija ir gyvūnija kaip biologinės įvairovės elementas. Jos apsaugos principai.....</i>	<i>40</i>
2. <i>Saugomų augalų ir gyvūnų rūšių ir bendrijų apsaugos teisinio reglamentavimo ypatumai.....</i>	<i>42</i>
3. <i>Lietuvos Respublikos rūšių ir bendrijų raudonoji knyga.....</i>	<i>44</i>
4. <i>Botaninių ir zoologinių kolekcijų sudarymas.....</i>	<i>46</i>
5. <i>Introdukcija, reintrodukcija ir perkėlimas.....</i>	<i>47</i>
Išvados.....	50
Santrauka.....	53
Summary.....	55
Panaudotos literatūros sąrašas.....	56

Įvadas

Temos aktualumas. Biologinės įvairovės nykimas – tai problema, kurios nepavyko išvengti nė vienai valstybei ir kuri šiuo metu sprendžiama tiek atskiros valstybės, tiek visos tarptautinės bendruomenės lygiu. Biologinė įvairovė pripažįstama neįkainojama visos žmonijos paveldo vertybe, todėl jos išsaugojimas laikomas viena svarbiausių valstybės aplinkos apsaugos politikos prioritetinių kryptų. Biologinės įvairovės išsaugojimo problemą pirmiausia lemia tai, kad dėl vis didėjančio žmogaus kišimosi į natūralią aplinką, gamtinius procesus yra keičiamos ar net visiškai sunaikinamos natūralios ekosistemos ir dėl to nyksta arba iškyla didelis išnykimo pavojus daugeliui laukinių gyvūnų ir augalų rūšių. Nustatyta, kad mažiau nei per 200 metų pasaulyje išnyko virš 128 paukščių bei 95 žinduolių rūšys. Kai kuriuose regionuose daugiau nei pusė rūšių pripažinta nykstančiomis nuo praėjusio šimtmečio 60-ųjų metų¹.

Nepaisant dedamų pastangų, ne tik Lietuvos, bet ir viso pasaulio biologinė įvairovė nyksta, labiausiai tai pasireiškia nuniokotomis buveinėmis, jų tarša ir netinkamai introdukuotomis svetimomis gyvūnų ir augalų rūšimis, atskirų rūšių išnykimu ir pan.

Sovietiniu laikotarpiu Lietuvos biologinė įvairovė labiausiai nukentėjo dėl natūralių pievų ir pelkių drenažo, nedidelių upių tėkmės reguliavimo, žalos upių slėniams ir nedidelių miškelių išskirtimo. Šiuo metu Lietuvos biologinės įvairovės būklę labiausiai įtakoja šie veiksniai (kurie, beje, būdingi ir kitoms valstybėms):

- 1) intensyvus nedidelių miškų, kurie yra ypatingai svarbūs biologinei įvairovei, kirtimas ir kitoks naikinimas;
- 2) esminiai ekologinės būklės pokyčiai dėl sovietiniu laikotarpiu vykdyto žemių drenažo;
- 3) žala miškų ekosistemoms dėl stichinių nelaimių (sausros, potvynių ir kt.) ir taršos;
- 4) medžių rūšių įvairovės miškuose sunaikinimas dėl keleto pasirinktų medžių rūšių naudojimo;
- 5) pievų ekologinės būklės pokyčiai dėl ekonominės veiklos sumažėjimo;

¹ A. Kiss, D. Shelton. Manual of European Environmental Law. – Cambridge: 1993. P. 115.

- 6) upių ir upelių pavertimas tvenkiniais tuo būdu pakeičiant terminį režimą ir sunaikinant migracinius kelius;
- 7) nelegalios žvejybos natūraliuose vidaus vandenyse suintensyvėjimas, žūklės vietų daugėjimas,
- 8) žuvų dauginimosi sistemos žlugimas;
- 9) neefektyvi laivų kontrolė – cisternų plovimas jūroje ir didėjantis Baltijos jūros teršimas naftos produktais;
- 10) jūros vandenų teršimas nuotėkų vandenimis;
- 11) padidėjusios užterštumo zonų susikūrimas aplink vidaus vandenų telkinius;
- 12) rekreacinės veiklos suintensyvėjimas gamtinėje aplinkoje;
- 13) gamtinio kraštovaizdžio nusikurdymas urbanizuotose vietovėse;
- 14) kelių tinklo plėtimasis, motorinių transporto priemonių daugėjimas;
- 15) medžiojamos gyvūnijos resursų naudojimas, natūralaus dauginimosi procesų ignoravimas,
- 16) suintensyvėjęs brakonieriaavimas, kontrolės ir monitoringo stoka².

Kaip pažymima mokslinėje literatūroje³ ekologinio pavojaus (tame tarpe ir pavojaus biologinei įvairovei) išsiaiškinimas reikšmingas ne tik moksliniu, bet ir praktiniu požiūriu, - turint atitinkamas mokslo žinias galima ne tik įvertinti vykstančius procesus, bet ir parengti būtinas biologinei įvairovei išsaugoti mokslines rekomendacijas; praktinės gi žinios leidžia pakeisti požiūrį į biologinę įvairovę bei jos apsaugą pozityvia linkme.

Lietuvoje yra dar nemažai natūralių ar pusiau natūralių teritorijų, kur auga ar gyvena augalų, grybų ir gyvūnų rūšių, kurios yra išnykusios arba yra ant išnykimo ribos Vakarų Europos šalyse. Tačiau ir Lietuvoje dėl aukščiau minėtų veiksnių bei kitokios neigiamos įtakos kai kurioms rūšims gresia degradavimas ar išnaikinimas. Taigi biologinės įvairovės išsaugojimas šiandien yra itin aktualus ir turėtų būti vienas svarbiausių kiekvienos valstybės aplinkos apsaugos politikos prioritetų.

Apie biologinės įvairovės išsaugojimo svarbos pripažinimą liudija ir tai, kad Lietuvos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. 1395 buvo sudaryta speciali nuolatinė visuomeninė institucija – Biologinės įvairovės išsaugojimo klausimų nagrinėjimo komisija, patarianti Vyriausybei ir Aplinko ministerijai sprendžiant

² Republic of Lithuania. Biodiversity conservation: strategy and action plan (Environmental Protection Ministry, World Bank). P. 54 – 55.

³ M. Brinčuk. Ekologičeskoje pravo. – Maskva:1998. S. 26.

biologinės įvairovės apsaugos ir tvarkymo klausimus⁴.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas – išnagrinėti biologinės įvairovės išsaugojimo teisinį reglamentavimą Lietuvos Respublikoje. Remiantis statistiniais duomenimis ir moksline literatūra, taip pat tarptautiniais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais, buvo siekiama perteikti ir išanalizuoti biologinės įvairovės sampratą, apsaugos principus; laukinės augalijos ir gyvūnijos sampratą, apsaugos principus ir priemones; saugomų augalų ir gyvūnų rūšių ir bendrijų apsaugos teisinio reglamentavimo ypatumus; biologinės įvairovės išsaugojimo ex-situ, t. y. ne natūralioje gamtinėje aplinkoje, teisinio reglamentavimo ypatumu.

Tyrimo dalykas ir metodai. Darbo tikslui įgyvendinti pasirinktas tyrimo dalykas, kurį apibūdina jau pats darbo pavadinimas – „Biologinės įvairovės išsaugojimo teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje“. Taigi, tyrimo dalykas ir yra biologinės įvairovės išsaugojimo teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje. Vieningas tyrimo dalykas gali būti skaidomas į keletą sudedamųjų dalių:

- biologinė įvairovė kaip apsaugos objektas;
- biologinės įvairovės išsaugojimo teisiniai pagrindai;
- biologinės įvairovės išsaugojimo teisinės formos ir t. t.

Tiriant magistrinio darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo naudotasi įvairiais mokslo metodais. Lyginamasis metodas naudotas nagrinėjant Lietuvos ir tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius biologinės įvairovės išsaugojimą. Istorinis metodas naudotas analizuojant senesnius ir naujausius literatūros šaltinius. Rengiant magistrinį darbą taip pat naudotasi loginiais (indukcijos ir dedukcijos, analizės ir sintezės) bei aprašomuoju metodais. Kad būtų gauti nuoseklūs ir išsamūs tyrimo rezultatai, visi metodai buvo derinami tarpusavyje.

Tyrimo šaltiniai. Tiriant magistrinio darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, išanalizuota:

- 1) Tarptautiniai (Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos) ir Lietuvos Respublikos teisės aktai.
- 2) Lietuvos ekologijos, ekologinės teisės ir kitų mokslų literatūra.
- 3) Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos parengti dokumentai (Biologinės įvairovės išsaugojimo strategija ir veiksmų planas ir kt.) ir pateikti statistiniai duomenys.

Magistrinio darbo struktūra. Darbas skirstomas į Įžangą, tris pagrindines dėstymo dalis ir Išvadas. Darbo įžangoje aptariamas temos aktualumas, darbo tikslas ir

⁴ Komisijos veikla organizuojama pagal jos nuostatus, patvirtintus aplinkos ministro 1999 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. 414 (Valstybės žinios, 1999, Nr. 112-3262).

uždaviniai, darbo metodologija, tyrimo objektas ir šaltiniai. Pirmoje darbo dalyje pateikiama teisinės bazės biologinei įvairovei išsaugoti kūrimo bendra apžvalga, pateikiama biologinės įvairovės samprata ir išdėstomi bendrieji bei specialieji jos apsaugos principai. Antroji dalis skirta biologinės įvairovės išsaugojimo teisinėms formoms nagrinėti. Trečiojoje - nagrinėjami laukinės augalijos ir gyvūnijos rūšinės įvairovės apsaugos teisinio reglamentavimo pagrindai. Darbo pabaigoje pateikiamos padarytos tyrimo metu išvados.

I. BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS KAIP TEISINIO REGULIAVIMO SRITIS

1. *Biologinė įvairovė kaip teisinės apsaugos objektas*

Tam, kad galima būtų tiksliai suvokti biologinės įvairovės apsaugos esmę ir mechanizmą, būtina pirmiausiai tiksliai apibūdinti pačia „biologinės įvairovės“ sampratą.

Biologinės įvairovės kaip apsaugos objekto teisinė samprata yra įteisinta tiek tarptautinės, tiek Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktuose. Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvencijos⁵ 2 straipsnyje biologinė įvairovė apibrėžiama kaip „visų gyvų organizmų, įskaitant šalia kitų, antžemines, jūros ir kitų vandenų ekosistemas ir ekologinius kompleksus, kurių dalis jie yra“, įvairovė, (rūšių, tarprūšinė ir ekosistemų įvairovė). Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo⁶ 2 straipsnyje biologine įvairove vadinama gyvųjų organizmų rūšių, jų bendrijų, buveinių, ekosistemų ir genetinė įvairovė. Pažymėtina, kad panašiai biologinė įvairovė yra suprantama ir užsienio valstybėse. Pavyzdžiui, britų teisininkai P. Birnie ir A. Boyle nurodo, kad „biologinė įvairovė“ yra visaapimantis terminas, apimantis visą aplinkos įvairovę – visas augalų, gyvūnų bei mikroorganizmų rūšis, taip pat ir ekosistemas, kurių dalimi jos yra⁷.

Taigi, biologinė įvairovė apima visas augalų, grybų ir gyvūnų rūšis, augančias ar gyvenančias sausumoje, jūroje ir kitose vandens ekosistemose, o taip pat ir pačias ekosistemas, kurios užtikrina jų išlikimą. Tokiu būdu „biologinės įvairovės“ samprata savo turiniu yra labai plati ir todėl tam tikra prasme jos apsauga gali būti net tapatinama su visos aplinkos apsauga. Būtent todėl daugelyje valstybių biologinės įvairovės

⁵ Valstybės žinios, 1995, Nr. 69-1662.

⁶ Ten pat, 1993, Nr. 63-1188; 2001, Nr. 108-3902.

⁷ P. Birnie, A. Boyle. *International Law and the Environment*. – Oxford: 1992. P. 483.

išsaugojimas yra pripažįstamas viena pagrindinių teisinės aplinkos apsaugos sričių, šalia dirvožemio, vandenių ir kitų objektų apsaugos⁸.

Tokiu būdu į biologinę įvairovę (o tuo pačiu ir į jos apsaugą) galima žiūrėti trim aspektais: kaip į genetinę įvairovę, rūšių įvairovę ir ekologinę įvairovę.

2. Biologinės įvairovės išsaugojimo principai

Biologinės įvairovės išsaugojimas tiesiogiai priklauso nuo racionalaus augalijos ir gyvūnijos išteklių naudojimo ir jos išsaugojimui nustatytų principų laikymosi. Todėl didelę reikšmę biologinės įvairovės išsaugojimui turi taip vadinami „bendrieji aplinkos teisės principai“ bei nuoseklus jų taikymas. Tai: žalos aplinkai prevencija, palankių gyvenimui sąlygų palaikymas, aplinkos kokybės gerinimas, humanizmas, ekologinės informacijos prieinamumas ir kiti⁹, išplaukiantys iš Aplinkos apsaugos¹⁰ ir jo pagrindu priimtų kitų įstatymų.

Kartu yra išskiriami ir tam tikri principai, kurie būdingi būtent biologinės įvairovės išsaugojimo teisinei sričiai (arba kurie šioje srityje įgauna tam tikros specifikos).

Yra išskiriami bendrieji ir specialieji biologinės įvairovės išsaugojimo principai, kurie įtvirtinti Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategijoje.

Bendrieji biologinės įvairovės išsaugojimo principai yra šie:

- 1) kartų lygybė – dabartinė žmonių karta neturi palikti ateinančioms kartoms suniokotos gamtinės aplinkos ir nuskurdintos laukinės gamtos;
- 2) ekologinė lygybė – visi pasaulio žmonės šiandien turi lygias teises į sveiką gamtinę aplinką ir jos biologinius resursus;
- 3) valstybės įsipareigojimai – valstybės ekonominė gerovė ir biologinės įvairovės išsaugojimas yra pagrindinė valstybės pareiga ir rūpestis;
- 4) prevencija – turi būti siekiama išvengti neigiamos įtakos gamtinei aplinkai ir biologinei įvairovei užkertant kelią potencialiam drastiškam gamtinių išteklių naudojimui;
- 5) sankcijos už pažeidimus – fiziniai ir juridiniai asmenys turi atlyginti žalą, kurią

⁸ A. Kiss, D. Shelton. Op. Cit. P. 115-117.

⁹ Plačiau apie šiuos principus žr.: M. Brinčuk. Op. Cit. S. 88-92.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės žinios, 1992, Nr. 5-75.

padarė gamtinei aplinkai ir biologinei įvairovei¹¹.

Taip pat numatyti specialieji biologinės įvairovės išsaugojimo principai:

1) apdairumas – bet koks sprendimas, galintis turėti įtakos biologinei įvairovei, turi būti priimamas labai apdairiai, atsižvelgus į visas galimas pasekmes;

2) pagrįstumas – visi sprendimai, kurie įtakoja biologinę įvairovę, turi būti mokliškai pagrįsti ir juos priimant turi būti įvertinta potenciali įtaka aplinkai;

3) pakeitimas – bet kokia veikla, metodai ar medžiagos, galintys neigiamai paveikti biologinę įvairovę, turi būti pakeisti mažiau žalingais;

4) relokacija – bet kokia veikla, kuri kelia grėsmę biologinei įvairovei, turi būti perkelta į kitą biologiniu požiūriu mažiau vertingą vietą, jei nėra galimybės ją pakeisti ar neutralizuoti;

5) sistemiškumas – biologinės įvairovės išsaugojimas turi būti pagrįstas ekosisteminio požiūriu ir arealų bei rūšių ryšių analize;

6) in-situ prioritetas – taikant apsaugą bet kurios rūšies atžvilgiu in-situ priemonės turi absoliučiai dominuoti, o ex-situ apsauga turi būti laikoma tik papildoma;

7) regionalizacija – visiškos atsakomybės už biologinės įvairovės išsaugojimą prisiėmimas tam tikro regiono teritorijoje, netgi kai biologiniai objektai yra kitoje valstybėje; tas pats principas taikomas ir atskiriems šalies regionams.

3. Biologinės įvairovės apsaugos teisiniai pagrindai

3.1. Biologinės įvairovės apsaugos teisinis pagrindas Lietuvoje

Teisinė bazė biologinei įvairovei išsaugoti Lietuvoje pradėta kurti 1990 metais ir šiuo metu šis procesas tebevyksta. Parengta ir priimta nemažai teisės aktų, kuriais reguliuojama gyvosios gamtos naudojimas ir apsauga, numatyti būdai ir priemonės atskiroms rūšims ir bendrijoms išsaugoti.

Pagrindu biologinės įvairovės apsaugos teisinei bazei kurti laikytina Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija), konkrečiai – jos 53 ir 54 straipsniai¹².

Konstitucijos 53 ir 54 straipsniuose nurodytos valstybės ir kiekvieno asmens pareigos saugoti aplinką nuo kenksmingo poveikio ir pateiktos konstitucinės nuostatos rūpintis aplinkos apsauga bei nurodyti draudimai niokoti žemę, jos gelmes, vandenį,

¹¹ Republic of Lithuania. Biodiversity Conservation: Strategy and Action Plan. P. 63.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucija. – V.: 2005. P. 57.

teršti vandenį ir orą, veikti radiacija bei skurdinti augaliją ir gyvūniją. Įpareigojimas saugoti aplinką - tai aplinkos apsaugos teisinės bazės principinė nuostata, įsakmus konstitucinis reikalavimas, taikomas valstybės valdžios ir valdymo bei vietos savivaldos institucijoms, juridiniams ir fiziniams asmenims - tiek Lietuvos Respublikos piliečiams, tiek asmenims be pilietybės. Šis įpareigojimas reiškia bent jau reikalavimą išlaikyti status quo – esamą gamtinės aplinkos kokybės būklę, t.y. nepabloginti jos, nedaryti žalos nei šios aplinkos visumai, nei jos atskiriems elementams¹³.

Bendro pobūdžio konstitucinės nuostatos realizuojamos priimant biologinės įvairovės apsaugai svarbius teisės aktus: Saugomų teritorijų įstatymą (1993m. lapkričio 9 d., nauja redakcija 2001 m. gruodžio 28 d.), Miškų įstatymą (1994 m. lapkričio 22 d., nauja redakcija 2001 m. liepos 1 d.), Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymą (1997 m. lapkričio 6 d., nauja redakcija 2001 m. gruodžio 11 d.), Laukinės gyvūnijos įstatymą (1997 m. lapkričio 6 d., nauja redakcija 2001 m. gruodžio 11 d.), Laukinės augalijos įstatymą (1999 m. birželio 15 d.), Augalų apsaugos įstatymą (1995 m. spalio 19 d., nauja redakcija 1998 m. birželio 4 d.), Augalų nacionalinių genetinių išteklių (2001 m. spalio 9 d.) ir kitus įstatymus. Daugelis biologinės įvairovės apsaugos reikalavimų įrašyti ir į kitus ūkinę veiklą reglamentuojančius įstatymus, parengti ir įgyvendinami būtinieji poįstatyminiai teisės aktai. Įgyvendinant Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvenciją, 1998 m. parengta ir priimta Lietuvos Respublikos biologinės įvairovės išsaugojimo strategija ir veiksmų planas.

Pastaraisiais metais Lietuvoje didelis dėmesys skiriamas tarptautinėms konvencijoms ir Europos Sąjungos teisės aktams (reglamentams ir direktyvoms), susijusiems su biologinės įvairovės apsauga, įgyvendinti. Lietuva, pasirašiusi ir ratifikavusi Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvenciją (Rio de Žaneiras, 1992; rafinuota 1995 m. liepos 3 d.), įsipareigojo užtikrinti savo biologinės įvairovės išteklių apsaugą ir naudojimą. Šias nuostatas įtvirtina ratifikuotos Europos laukinės gyvūnijos ir gamtinių buveinių apsaugos konvencija (Bernas, 1979; ratifikuota 1996 m. birželio 11 d.), Migruojančių laukinių gyvūnų rūšių išsaugojimo konvencija (Bona, 1979; ratifikuota 2001 m. gegužės 22 d.), Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos (CITES) konvencija (Vašingtonas, 1973; ratifikuota 2001 m. gegužės 22 d.). Europos Sąjungos direktyvos dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos ir Europos Sąjungos direktyvos dėl laukinių paukščių apsaugos nuostatos perkeltos į LR Saugomų teritorijų įstatymą ir Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymą.

Įgyvendinant teritorinę biologinės įvairovės išsaugojimo koncepciją Lietuvoje

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) (ats. Red. K.Jovaišas). – V.:2000. P. 496

yra įsteigtas saugomų teritorijų tinklas ir įtvirtintas specialus jų apsaugos teisinis režimas. Lietuvai būdinga didelė gyvųjų organizmų įvairovė – apie 24-25 tūkst. rūšių, iš kurių po daugiau kaip 200 augalų ir gyvūnų rūšių ir beveik 100 grybų rūšių yra retos ir nykstančios¹⁴, todėl jos įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą, kurioje apsauga reglamentuojama pagal tarptautinę praktiką. 1998 m. parengta Lietuvos augalų bendrijų raudonoji knyga, į kurią įrašytos 54 retos ir saugotinos augalų bendrijos. Paukščių ir buveinių apsaugai svarbių teritorijų visuma sudaro europinės svarbos saugomų teritorijų tinklą Natura 2000.

3.2. Biologinės įvairovės išsaugojimo teisinis reglamentavimas Europos Sąjungoje

Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos (toliau – ES) nare nacionaliniai teisės aktai derinami su ES teisės aktų reikalavimais. Todėl manyčiau, kad pasirinktos temos nagrinėjimas būtų nepilnas, nors trumpai neapžvelgus ES teisinio reglamentavimo biologinės įvairovės išsaugojimo srityje.

Biologinės įvairovės išsaugojimas yra pripažįstama ir kaip viena iš ES aplinkos apsaugos politikos prioritetinių krypčių. Taip, Europos Komisijos pranešime Jungtinių Tautų konferencijoje „Aplinka ir vystymasis“ (1992) buvo akcentuota: „ES stengiasi sukurti rūšių ir jų natūralios aplinkos kontrolės sistemą, (...) kad grėsmė bioįvairovei būtų sumažinta ir vėliau pašalinta ne tik ES teritorijoje, bet ir už jos ribų“¹⁵. Iš daugiau nei 300 ES aplinkos apsaugos teisės aktų galima išskirti dvi pagrindines direktyvas, turinčias betarpišką sąsają su biologinės įvairovės apsauga.

1979 m. balandžio 2 d. Europos Bendrijų Taryba priėmė Laukinių paukščių apsaugos direktyvą 79/409/EEB¹⁶, o 1992 m. gegužės 21 d. – Natūralių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos direktyvą 92/43/EEB¹⁷. Šiuos abu ES teisės aktus vienija bendras tikslas – užtikrinti laukinės gyvūnijos ir augalijos rūšių, jų gyvenamosios aplinkos apsaugą. Išskirtinis dėmesys skiriamas toms rūšims ir natūralioms buveinėms, kurių apsaugai reikia daugelio valstybių bendrų pastangų.

Laukinių paukščių apsaugos direktyva buvo priimta tam, kad apsaugoti

¹⁴ Lietuvos Respublika. Subalansuotos plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita (ats. red. R. Juknys). – V.: 2002. P. 48

¹⁵ Europos Komisijos pranešimas Jungtinių Tautų konferencijoje „Aplinka ir vystymasis“. – V.: 1998. P. 141.

¹⁶ Official Journal of the EU. Law, 27, April 1979.

¹⁷ Ten pat, 22 July 1992.

nykstančias bei migruojančias paukščių rūšis; joje yra įteisintos saugotinių paukščių rūšių apsaugos, tvarkymo, naudojimo bei kontrolės priemonės. Direktyvos nuostatos taikytinos tiek patiems paukščiams, tiek jų kiaušiniams, lizdams, buveinėms. Direktyva valstybės narės (išskyrus Grenlandiją) yra įpareigojamos laukiniams paukščiams ir jų buveinėms išsaugoti, palaikyti ir atkurti įgyvendinti pagrindines ir specialiąsias apsaugos priemones. Pagrindinės priemonės – tai saugomų teritorijų steigimas, buveinių priežiūra ir tvarkymas pagal ekologinius reikalavimus, sunaikintų biotopų atkūrimas, biotopų kūrimas. Specialiosios priemonės – tai: specialių saugomų teritorijų išskyrimas ar steigimas, migruojančių paukščių rūšių veisimosi, šėrimosi, žiemojimo ir poilsio vietų apsauga. Valstybės narės yra įpareigojamos skirti ypatingą dėmesį priemonėms, kad būtų išvengta natūralių buveinių taršos ar pažeidimo, laukinių paukščių trikdymo.

Pagrindinis Natūralių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos direktyvos priėmimo tikslas buvo „skatinti biologinės įvairovės palaikymą, atsižvelgiant į ekonominius, socialinius, kultūrinius ir regioninius reikalavimus“. Ši Direktyva pirmiausiai skirta reglamentuoti prioritėtines biologinės įvairovės išsaugojimo teritorines priemones, kurių įgyvendinimas turėtų palaikyti ir atkurti Europos Bendrijos svarbos natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros rūšių apsaugos būklę¹⁸.

Įgyvendinant šiose ES direktyvose iškeltą biologinės įvairovės išsaugojimo tikslą buvo sukurtas ekologinis tinklas „Natura 2000“, apimantis buveinių ir paukščių apsaugai svarbias teritorijas ir skirtas išsaugoti, palaikyti ir prireikus atkurti natūralius buveinių tipus ir laukinių gyvūnų bei augalų rūšis ES teritorijoje¹⁹.

¹⁸ Europos bendrijos svarbos teritorija (Direktyvos 1 straipsnis) – vietovė, kuri tam tikrame regione yra svarbi tuo, kad padeda išlaikyti ir atkurti Direktyvos priede nurodyto natūralaus buveinių tipo ar Direktyvoje nurodytos rūšies būklę, taip pat kuri gali būti svarbi bendram specialių saugomų teritorijų ekologiniam tinklui ir (ar) yra svarbi palaikyti biologinę įvairovę kuriame nors biogeografiniame regione ar regionuose.

¹⁹ Apie šias ES direktyvas ir jų įtaką Lietuvos aplinkos teisei plačiau žr.: A. Marcijonas, B. Sudavičius. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologiškai (aplinkos apsaugos) teisei // Teisė. 47. P. 78-85.

II. SAUGOMOS TERITORIJOS KAIP BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINĖ FORMA

1. Saugomų teritorijų sistema ir jų teisinis režimas

Saugomų teritorijų steigimas saugomoms rūšims ir bendrijoms, jų buveinėms, radavietėms bei augavietėms išsaugoti yra viena iš biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių, kurių sistema skiriasi kiekvienoje valstybėje. 1994 m. Pasaulio gamtos apsaugos sąjunga (IUCN) savo generalinėje asamblėjoje patvirtino 6 saugomų teritorijų kategorijas ir apibrėžimą: saugomos teritorijos – tai sausumos ar jūros vietovės, įsteigtos saugoti biologinę įvairovę, gamtinius ir su jais susijusius kultūrinius išteklius bei tvarkomos teisiškai numatytais ar kitokiomis priemonėmis. Tai: 1) rezervatai; 2) nacionaliniai parkai; 3) gamtos paminklai; 4) buveinių ir rūšių vietovės, kurių išsaugojimui reikalingas gamtos tvarkymas; 5) saugomos kraštovaizdžio ar jūrų akvatorijos teritorijos, steigiamos kraštovaizdžiui išsaugoti ir rekreacijai vystyti; ir 6) tvarkomos gamtos išteklių vietovės²⁰.

Saugomų teritorijų teisinis apibrėžimas pateikiamas ir Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo 2 straipsnyje, kur saugomomis teritorijomis laikomi sausumos ir (ar) vandens plotai nustatytais aiškiais ribomis, turintys pripažintą mokslinę, ekologinę, kultūrinę ir kitokią vertę ir kuriems teisės aktais nustatytas specialus apsaugos ir naudojimo režimas (tvarka).

Retų ir nykstančių augalų ir gyvūnų rūšių, kraštovaizdžio apsaugai steigiami rezervatai, draustiniai, kitos saugomos teritorijos, kuriose šių ir kitų objektų apsaugos tikslais draudžiamas ne tik jų naudojimas, bet taip pat draudžiama bei ribojama kita ūkinė veikla. Lietuvos saugomų teritorijų sistema pradėta kurti 1937 metais, kada buvo įsteigtas Žuvinto rezervatas ir dabartiniu metu saugomos teritorijos sudaro 2006 m.

²⁰ Europos Sąjungos gamtos apsaugos reikalavimai ir NATURA 2000 teritorijų tvarkymas// www.am.lt/natura_2000. P. 7-8.

duomenimis sudaro apie 15 procentų Lietuvos teritorijos ir padidėjo 0,7 procento²¹.

Dabartiniu metu Lietuvos gamtinių saugomų teritorijų sistema, turinčią reikšmę biologinės įvairovės išsaugojimui, sudaro:

- 1) 3 valstybiniai gamtiniai rezervatai;
- 2) 1 rezervatinė apyrbė;
- 3) 5 nacionaliniai parkai;
- 4) 30 regioninių parkų;
- 5) 34 hidrografiniai draustiniai;
- 6) 11 pedologinių draustinių;
- 7) 32 botaniniai draustiniai;
- 8) 26 zoologiniai draustiniai;
- 9) 14 botaninių-zoologinių draustinių;
- 10) 39 telmologiniai draustiniai;
- 11) 1 talasologinis draustinis;
- 12) 1 biosferos rezervatas;
- 13) 13 biosferos poligonų;
- 14) 3 atkuriamieji sklypai;
- 15) 683 saugomi gamtos paveldo objektai;
- 16) 39 paukščių apsaugai svarbios teritorijos;
- 17) buveinių apsaugai svarbios teritorijos²².

Biologinės įvairovės išsaugojimo tikslais Lietuvoje yra steigiami ir savivaldybių gamtiniai draustiniai.

Saugomų teritorijų įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta tokia saugomų teritorijų sistema, kurią sudaro šios saugomų teritorijų kategorijos:

1) išsaugančios (konservacinės apsaugos prioriteto) saugomos teritorijos (rezervatai, draustiniai ir paveldo objektai) – jų steigimo tikslas yra unikalių arba tipiškų gamtinio kraštovaizdžio kompleksų, objektų bei biologinės įvairovės išsaugojimas.

2) gamtos išteklius atkuriančios (atkuriamosios apsaugos prioriteto) saugomos teritorijos (atkuriamieji ir genetiniai sklypai) – jų tikslas yra užtikrinti savaiminį gamtos išteklių atsikūrimą, gausinimą ir išsaugojimą.

3) apsaugančios (ekologinės apsaugos prioriteto) saugomos teritorijos (ekologinės apsaugos zonos) – jos steigiamos siekiant išvengti neigiamo poveikio saugomiems gamtos objektams bei aplinkai.

²¹ Aplinka. – V.:2006. P. 72.

²² www.am.lt/leidiniai/aplinkos būklė. P. 104-105.

4) kompleksinės saugomos teritorijos (valstybiniai parkai – nacionaliniai ir regioniniai parkai, biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos – biosferos rezervatai ir biosferos poligonai) – jos taip pat steigiamos siekiant užtikrinti gamtinių kompleksų apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą ir kt.

Skiriasi ne tik saugomų teritorijų rūšys priklausomai nuo jų prioritetinio tikslo, bet ir saugomų teritorijų teisiniai režimai.

Saugomų teritorijų apsaugos režimas yra skirstomas į šiuos tipus:

1) absoliutus (rezervatinis) apsaugos režimas, visiškai draudžiantis saugomos teritorijos ūkinį ar rekreacinį naudojimą bei kitą veiklą, kuri galėtų pažeisti natūralią gamtinių procesų eigą;

2) dalinis apsaugos režimas, leidžiantis ribotą teritorijos naudojimą;

3) mišrus apsaugos režimas, kai derinamas absoliutus veiklos draudimas su ribotu ūkiniu, rekreaciniu ar kitokiu saugomos teritorijos naudojimu²³

Visiems trims apsaugos režimo tipams yra būdinga tai, kad griežtai draudžiamas bet koks kišimasis į natūralius gamtinius procesus, jeigu jis nesiderina su konkrečiai saugomai teritorijai keliamais uždaviniais.

Tam tikro lygmens tvarkymo režimo suteikimas teritorijai priklauso nuo norimos apsaugoti bendrijos ar rūšies savybių. Rezervatinio režimo zonose augalų rūšys, bendrijos paliekamos savaiminei sukcesijai, kur augalai gyvena beveik natūralios konkurencijos sąlygomis. Lietuvos sąlygomis geriausiai rezervatinis režimas tinka natūraliai susiformavusioms ir santykinai stabilioms bendrijoms, pavyzdžiui, miškams, nes jie susiformuoja ir didžiausia biologinė įvairovė juose išsilaiko be žmogaus įsikišimo²⁴.

Tam tikroms Lietuvos saugomoms teritorijoms ar jų dalims gali būti suteikiamas Europos Bendrijos svarbos specialių saugomų teritorijų statusas. Saugomų teritorijų įstatyme numatyti du tokie atvejai. Šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad Europos Bendrijos svarbos specialių saugomų teritorijų statusas gali būti suteiktas, jeigu:

1) tai yra buveinių apsaugai svarbios teritorijos, kuriose siekiama palaikyti ar atkurti natūralių buveinių tinkamą apsaugos būklę bei prisidėti prie Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ sukūrimo;

2) tai yra laukinių paukščių apsaugai svarbios teritorijos ir jose siekiama išsaugoti natūralias paukščių rūšių buveines, laukinių paukščių rūšių populiacijas jų

²³ A. Marcijonas, B. Sudavičius. Ekologinė teisė. – V.: 1996. P. 207.

²⁴ Stončius D., Treinys R., Mierauskas P. Gamtotvarkos vaidmuo saugant biologinę įvairovę. –V.: 2001.P. 47.

paplitimo arealuose, atkurti sunaikintus laukinių paukščių rūšių biotopus, išsaugoti migruojančių paukščių rūšių biotopus, išsaugoti migruojančių paukščių rūšių perėjimo, šėrimosi, mitybos, poilsio ir migracijų susitelkimo vietas.

Saugomų teritorijų įstatymo 24 straipsnyje numatyta, kad toks statusas gali būti suteiktas tiek jau įsteigtoms Lietuvos saugomoms teritorijoms, tiek naujai steigiamoms saugomoms vietovėms. Taigi Bendrijos svarbos teritorijos statuso suteikimas konkrečiai vietai nereiškia, jog yra įsteigiama nauja saugomų teritorijų rūšis, o reiškia tai, kad tokioms vietovėms turi būti taikomos papildomos apsaugos priemonės siekiant užtikrinti tam tikrų buveinių ar rūšių išsaugojimą²⁵.

Lietuvos Respublikos saugomoms teritorijoms arba jų dalims, kuriose yra tarptautinės svarbos kraštovaizdžio kompleksų, buveinių, retų bei nykstančių augalų ir gyvūnų rūšių ar jų bendrijų bei populiacijų, taip pat gamtos ir kultūros paveldo teritorinių kompleksų ir objektų (vertybių), gali būti suteiktas tarptautinės svarbos saugomos teritorijos statusas ir (ar) jos gali būti įrašytos į tarptautinius saugomų teritorijų sąrašus (Saugomų teritorijų įstatymo 24 straipsnio 1 dalis).

2. *Biologinės įvairovės apsauga rezervatuose*

Rezervatai tarp saugomų teritorijų užima svarbiausią vietą, jiems taikomi griežčiausi gamtosaugos reikalavimai, turintys užtikrinti saugomų kraštovaizdžio kompleksų išsaugojimą ir palaikyti natūralią ekosistemų raidą. Jie skirti viso gamtinio komplekso apsaugai, bet kiekviename jų yra retų ir nykstančių augalų bei gyvūnų rūšių.

Saugomų teritorijų įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad vienas iš rezervatų steigimo tikslų yra natūralių ekosistemų, buveinių, laukinių augalų, grybų ir gyvūnų rūšių genofondo išsaugojimas. Gamtiniuose rezervatuose draudžiama bet kokia ūkinė veikla, nesuderinama su rezervatų tikslais ir uždaviniais, leidžiami tik natūralių gamtinių procesų eigos tyrimai ir stebėjimai, priešgaisrinių bei sanitarinių priemonių vykdymas, statinių, kurių reikia rezervato steigimo ir veiklos tikslams įgyvendinti, statyba, pažeistų gamtinio kraštovaizdžio, ekosistemų bei objektų atkūrimas bei kitų priemonių, atitinkančių rezervato steigimo tikslus, įgyvendinimas.

Lietuvoje yra trys gamtinės paskirties rezervatai: Čepkelių (įkurtas 1975 m.

²⁵ Marcijonas A., Sudavičius B. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologinei (aplinkos apsaugos) teisei. P. 83.

Varėnos rajone), Kamanų (įkurtas 1978 m. Akmenės rajone) ir Viešvilės (įkurtas 1991 m. Jurbarko ir Tauragės rajonuose). Rezervatai taip pat gali būti steigiami valstybiniuose parkuose bei biosferos monitoringo teritorijose, taip pat yra skiriamos rezervacinės apyrbės.

Bendrieji rezervatų teisinio režimo reikalavimai yra įtvirtinti Saugomų teritorijų įstatymo 7 straipsnyje. Pagal jį gamtiniuose rezervatuose leidžiama tik tokia veikla:

- 1) natūralių gamtos procesų tyrimai ir stebėjimai;
- 2) priešgaisrinių priemonių vykdymas;
- 3) sanitarinių priemonių vykdymas epizootijų atvejais;
- 4) gamtinio kraštovaizdžio, ekosistemų bei objektų atkūrimas;
- 5) rezervato veikla reikalingų statinių statyba;
- 6) kitų priemonių, atitinkančių rezervato steigimo tikslus, įgyvendinimas.

Gamtinių rezervatų apsaugos reikalavimai yra detalizuojami atskirų rezervatų nuostatuose.

Čepkelių valstybinio rezervato teisinį režimą nustato Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato nuostatai, patvirtinti 1999 m. lapkričio 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1238²⁶. Šių nuostatų 5 punkte numatyta, kad pagrindinis šio rezervato tikslas yra išsaugoti unikalų ir didžiausią Lietuvoje Čepkelių pelkyną su reliktiniais ežerais, žemynines kopas ir apypelkio miškus Pietryčių Lietuvos (Dainavos) smėlėtosios lygumos pakraštyje, Katros, Ūlos ir Grūdodos upių vandenskyroje, taip pat būdingą ir retą augaliją, grybiją ir gyvūniją bei išsaugoti rezervato ekosistemų stabilumą ir natūralią jų raidą. Čepkelių rezervate leidžiama veikla numatyta Nuostatų 7 punkte, o šiame punkte nepaminėta veikla rezervate yra draudžiama. Taigi, šiame rezervate leidžiama vykdyti tik tokią veiklą: tirti ir stebėti natūralių gamtinių procesų eigą; atkurti veiklos pažeistą gamtinį kraštovaizdį, ekosistemas ir objektus; statyti statinius, kurių reikia rezervato steigimo ir veiklos tikslams įgyvendinti; vykdyti retųjų augalų ir gyvūnų rūšių bei bendrijų apsaugos ir tvarkymo priemones; vykdyti sanitarines priemones epizootijų atvejais, taip pat būtinas priešgaisrines priemones, prižiūrėti esamus kelius ir kvartalines linijas, gesinti gaisrus; įrengti pažintinius takus bei įgyvendinti kitas rezervato steigimo tikslus atitinkančias priemones; uogauti ir grybauti, laikantis nustatytos tvarkos.

Kamanų valstybinio rezervato režimą nustato Kamanų valstybinio gamtinio rezervato nuostatai, patvirtinti 1999 m. lapkričio 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1238²⁷.

²⁶ Valstybės žinios, 1999, Nr. 96-2767; 2004, Nr. 141-5163.

²⁷ Ten pat, 1999, Nr. 96-2767.

Kamanų valstybinis gamtinis rezervatas įsteigtas turint tikslą išsaugoti Kamanų pelkę – didžiausią ir vertingiausią Šiaurės Lietuvoje molingųjų lygumų pelkinį kompleksą su vidaus sausmėmis (salomis ir pusiasaliais), klampynių supamomis pelkių akimis bei ežerokšniais ir pelkę supančius miškus, taip pat būdingą ir retą augaliją, grybiją ir gyvūniją, bei išsaugoti rezervato ekosistemų stabilumą ir natūralią jų raidą. Kamanų gamtiniame rezervate taip pat leidžiama tik Nuostatuose numatyta veikla, t.y.: tirti ir stebėti natūralių gamtinių procesų eigą; atkurti veiklos pažeistą gamtinį kraštovaizdį, ekosistemas ir objektus; statyti statinius, kurių reikia rezervato steigimo ir veiklos tikslams įgyvendinti; vykdyti retųjų augalų ir gyvūnų rūšių bei bendrijų apsaugos ir tvarkymo priemonės; vykdyti sanitarines priemones epizootijų atvejais, taip pat būtinas priešgaisrines priemones, prižiūrėti esamus kelius ir kvartelines linijas, gesinti gaisrus; įrengti pažintinius takus bei įgyvendinti kitas rezervato steigimo tikslus atitinkančias priemones.

Viešvilės valstybinio gamtinio rezervato režimą reguliuoja Viešvilės valstybinio gamtinio rezervato nuostatai, patvirtinti 1999 m. lapkričio 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1239²⁸. Šis rezervatas įsteigtas turint tikslą išsaugoti gamtiniu požiūriu vertingiausios Viešvilės upės baseino viršutinės dalies ekosistemas, natūralų Viešvilės upės baseino su Artosios, Gličio pelkėmis ir jas supančiais Karšuvos girios miškais gamtinį kraštovaizdį Karšuvos žemumoje, taip pat būdingą ir retą augaliją, grybiją ir gyvūniją, bei išsaugoti rezervato ekosistemų stabilumą ir natūralią jų raidą. Viešvilės gamtiniame rezervate leidžiama tik Nuostatų 7 punkte nurodyta veikla: tirti ir stebėti natūralių gamtinių procesų eigą; atkurti veiklos pažeistą gamtinį kraštovaizdį, ekosistemas ir objektus; statyti statinius, kurių reikia rezervato tikslams; vykdyti retųjų augalų ir gyvūnų rūšių bei bendrijų apsaugos ir tvarkymo priemones; vykdyti sanitarines priemones epizootijų atvejais; vykdyti priešgaisrines priemones, prižiūrėti esamus kelius, kvartelines linijas; įrengti pažintinius takus ir t. t.

Kaip specifinę gamtinių rezervatų formą Saugomų teritorijų įstatymas išskiria rezervacines apyrbes. Pavyzdžiui, Vyriausybės 1994 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 1360²⁹ buvo įsteigta Dubravos rezervacinė apyrbė bei patvirtinti jos nuostatai. Tokia teritorija buvo įsteigta išsaugoti retoms miško augavietėms, našiams spygliuočių medynams bei kitoms vertingoms augalų bendrijoms. Pažymėtina, kad čia yra griežtai draudžiama bet kokia ūkinė veikla, išskyrus gaisrų gesinimą ir sanitarinių priemonių įgyvendinimą.

Gamtiniai rezervatai yra tvarkomi pagal specialiojo planavimo dokumentus –

²⁸ Valstybės žinios, 1999, Nr. 96-2767; 2004, Nr. 141-5163.

²⁹ Ten pat, 1995, Nr. 3-55.

tvarkymo planus. Tokių tvarkymo planų reikšmė biologinės įvairovės išsaugojimo požiūriu yra ta, kad juose yra nustatomos rezervato apsaugos ir tvarkymo prioritetinės kryptys bei priemonės; numatomos priemonės įgalinančios pašalinti neigiamai veikiančius antropogeninius veiksnius ir pan.

3. Biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos

Saugomų teritorijų įstatymas numato, kad siekiant sukurti reprezentatyvią kompleksinės ekologinės stebėsenos sistemą, garantuoti gamtinių kompleksų apsaugą ir pan., gali būti steigiamos biosferos stebėsenos teritorijos (biosferos rezervatai bei poligonai).

Šios teritorijos, skirtingai nuo kitų saugomų teritorijų, skirtų biologinės įvairovės išsaugojimui, turi specifinių požymių, - o būtent – jos turi ne tik ir ne tiek užtikrinti atitinkamų objektų apsaugą, bet pirmiausia vykdyti biosferos ir jos pokyčių stebėseną.

2002 m. balandžio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-859 Dėl Žuvinto valstybinio rezervato statuso pakeitimo, Žuvinto valstybinio rezervato statusas buvo pakeistas iš gamtinio į Žuvinto biosferos rezervato statusą. Žuvinto biosferos rezervato nuostatų, patvirtintų 2002 m. lapkričio 19 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1817³⁰, 7 punkte įtvirtinti šio rezervato steigimo tikslai, vienas iš jų – tai gamtinės ekosistemos stabilumo ir biotos komponentų (Žuvinto pelkinio komplekso, Žaltyčio ežero, vandens paukščių perėjimo ir apsistojimo migracijų metu vietų juose, etaloninių drėgnų plačialapių miškų bendrijų Buktos miško masyve, retųjų augalų ir pievų bendrijų, pelkių ir pievų paukščių, išlikusios Amalvo pelkės dalies ir ežero – zoologiniu ir botaniniu požiūriais vertingos teritorijos) išsaugojimas bei sunaikintų ar pažeistų gamtos kompleksų ir objektų atkūrimas. Veikla Žuvinto biosferos rezervate negali prieštarauti šiam bei kitiems rezervato steigimo tikslams, negali keisti jo kraštovaizdžio, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros. Nuostatų 12 punkte nurodyta šiame rezervate leidžiama veikla: atkurti gamtos kompleksus ir objektus, pažeistus dėl ūkinės ar kitokios veiklos, vykdyti retųjų augalų, gyvūnų, grybų rūšių ir bendrijų apsaugos priemones; statyti statinius (įrenginius), kurių reikia gamtinių rezervatų tikslams įgyvendinti; vykdyti sanitarines priemones epizootijų ir masinių

³⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-5012.

miško kenkėjų plitimo atvejais, dirbti būtinus priešgaisrinės profilaktikos darbus, įrengti ir mineralizuoti priešgaisrines juostas, prižiūrėti esamus kelius ir kvartales linijas, gesinti gaisrus; eksponuoti, pritaikyti lankymui gamtos kompleksus ir objektus, įrengti pažintinius takus mokomaisiais tikslais; uogauti ir grybauti nustatyta tvarka. Visa kita veikla šiame rezervate draudžiama.

Jeigu biosferos rezervatai steigiami įgyvendinti tarptautinę biosferos pokyčių stebėsenos programą, tai biosferos poligonai – vykdyti nacionalinę ir regioninę stebėsenos programą. Taip, Vainuto miškų biosferos poligone, įsteigtame aplinkos ministro 2004 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. D1-724³¹, yra siekiama išsaugoti miškų komplekso ekosistemą, ypač „siekiant išlaikyti juodojo gandro ir vapsvaėdžio populiacijas ir vykdyti šių rūšių stebėseną. Todėl miškų ūkio bei kita veikla negali bloginti saugomų rūšių ir jų buveinių apsaugos būklės. Kadangi šis poligonas yra specifinis, todėl jame, pavyzdžiui, atsižvelgiant į saugomų rūšių specifiką yra skatinama „reguluoti kranklių ir kiaunių gausą“, „įgyvendinti priemonės, gausinančias vapsvas ir kamanes“ ir pan.

4. Biologinės įvairovės apsauga draustiniuose

Svarbi biologinės įvairovės apsaugos teisinė forma yra draustiniai. Jie steigiami siekiant užtikrinti kraštovaizdžio ir biologinę įvairovę bei ekologinę pusiausvyrą, išsaugoti laukinių augalų, gyvūnų bei grybų buveines ir rūšis, genetiniu požiūriu vertingas jų populiacijas ir t. t. Saugomų teritorijų įstatymo 8 straipsnio 3 dalis skelbia, kad Lietuvoje gali būti steigiami 10 rūšių gamtiniai draustiniai. Visi jie daugiau ar mažiau svarbūs biologinės įvairovės išsaugojimo požiūriu. Tačiau toliau aš apžvelgsiu tik tas gamtinių draustinių rūšis, kurių steigimas betarpiškai susijęs su biologinės įvairovės išsaugojimo tikslu.

Retoms bei nykstančioms augalų ir grybų rūšims saugoti steigiami botaniniai, retoms bei nykstančioms gyvūnų rūšims, jų bendrijoms ir buveinėms saugoti – zoologiniai draustiniai. Taip pat gali būti steigiami botaniniai-zoologiniai draustiniai retoms bei nykstančioms augalų, grybų ir gyvūnų rūšims, bendrijoms ar buveinėms saugoti. Saugomų teritorijų įstatymo 8 straipsnis taip pat numato galimybę steigti genetinius draustinius, skirtus genetinę vertę turinčioms rūšių populiacijoms saugoti.

³¹ Valstybės žinios, 2005, Nr. 6-169.

Atskiros draustinių rūšys numatytos pelkių bei jūrų ekosistemoms saugoti.

Draustiniams būdingas dalinis apsaugos režimas, leidžiantis tokią veiklą ir tokios apimties, kuri neprieštarauja draustinio paskirčiai; draudžiama (ribojama) komercinė-ūkinė, statybinė, rekreacinė ar kitokia veikla, galinti pakenkti saugomiems objektams bei kompleksams. Draudžiama naikinti ar žaloti reljefo formas bei saugomus objektus; kasti durpes ir ežerų nuosėdas; rengti naujus naudingųjų iškasenų karjeras ir šachtas; statyti pramonės įmones; rengti sąvartynus bei vykdyti kitą veiklą, kuri gali pakenkti saugomiems kompleksams bei objektams. Saugomų teritorijų įstatymo 9 straipsnio 5 dalyje sakoma, kad draustiniuose skatinama veikla, puoselėjanti, išryškinanti ir propaguojanti saugomus kompleksus ar objektus (vertybes).

Specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų, patvirtintų Vyriausybės 1992 m. gegužės 12 d. nutarimu Nr. 343³², 166 punkte numatyta, kad botaninių draustinių teritorija draudžiama: įrengti naujus naudingųjų iškasenų karjeras; keisti hidrologinį režimą; sausinti žemę; keisti upių ir ežerų vandens lygį; apsodinti miško laukymes, natūralias pievas ir ganyklas mišku; tręšti ir kultūrinti natūralias pievas ir ganyklas, transformuoti jas į kitas naudmenas; naudoti pesticidus; statyti statinius, nesusijusius su draustinio paskirtimi; tiesti ar rekonstruoti kelius, vamzdynus, elektros tiekimo bei ryšių linijas; vykdyti pagrindinio naudojimo plynus kirtimus; žuvauti traukiamaisiais tinklais; įvesti naujų rūšių žuvis ir t. t.

Specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų 172 punkte yra išvardinta zoologinių draustinių teritorijoje draudžiama veikla; draudžiama: keisti vietovės pobūdį; keisti hidrologinį režimą; sausinti žemę; vykdyti pagrindinio naudojimo plynus kirtimus; sakinti mišką; apsodinti mišku natūralias pievas ir miško laukymes; naudoti pesticidus ir trąšas; kūrenti laužus; gaudyti bei medžioti saugomus gyvūnus ir t. t. Pažymėtina, kad zoologiniuose draustiniuose draudžiama lankytis nuo balandžio 1 d. iki rugsėjo 1 d. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad gali būti steigiami ne zoologiniai draustiniai apskritai, bet tikslinės paskirties zoologiniai draustiniai – teriologiniai (tokių Lietuvoje yra 1), ornitologiniai (jų yra 6), herpetologiniai (yra 3), ichtiologiniai (yra 10), entomologiniai (tokių yra 6)³³, pasižymintys teisinio režimo ypatumais, priklausančiais nuo saugomo objekto ekologinių savybių.

Taip, ornitologinių draustinių teritorijoje draudžiama: keisti hidrologinį režimą; sausinti žemę; statyti statinius ir įrenginius, nesusijusius su draustinio paskirtimi; tiesti orines elektros tiekimo linijas; vykdyti pagrindinio naudojimo plynus kirtimus,

³² Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-652;

³³ www.am.lt/leidiniai/aplinkos būkle. P. 104.

sakinti mišką, taip pat dirbti miškų ūkinius darbus nuo balandžio 1 dienos iki rugsėjo 1 dienos; plaukioti motorine valtimi; medžioti paukščius, įveisti naujų rūšių gyvūnus; medžioti žvėris nuo kovo 1 dienos iki spalio 1 dienos; lankytis nuo balandžio 1 dienos iki rugsėjo 1 dienos; statyti bei rekonstruoti statinius arba įrenginius, tiesti arba rekonstruoti kelius, vamzdynus, elektros tiekimo ir ryšių linijas, įrengti pažintinius takus, nesuderinus šių darbų su Aplinkos apsaugos ministerija.

Specialiųjų žemės ir miško sąlygų 177 punkte nurodyta, kad ichtiologinių draustinių teritorijoje draudžiama: keisti hidrologinį, terminį ir cheminį vandens režimą; tiesinti ir gilinti upių vagas, statyti užtvankas, keisti vandens telkinių kranto linijas; važiuoti per brastas; naudoti trąšas, pesticidus bei kitas chemines medžiagas; statyti statinius ir įrenginius, nesusijusius su draustinio paskirtimi; vykdyti pagrindinio naudojimo plynus kirtimus; įveisti naujų rūšių žuvis; statyti bei rekonstruoti statinius arba įrenginius, tiesti arba rekonstruoti kelius, vamzdynus, elektros tiekimo ir ryšių linijas, įrengti pažintinius takus bei turistines trasas, nesuderinus šių darbų su Aplinkos apsaugos ministerija.

Specialiųjų žemės ir miško sąlygų 180 punkte nurodyta, kad botaninių zoologinių draustinių teritorijoje draudžiama: įrengti naujus naudingųjų iškasenų karjerus; keisti hidrologinį režimą, sausinti žemę; keisti upių ir ežerų vandens lygį; apšodinti miško laukymes, natūralias pievas ir ganyklas mišku; tręšti ir kultūrinti natūralias pievas ir ganyklas, transformuoti jas į kitas žemės naudmenas; naudoti pesticidus; statyti rekreacinius pastatus; įveisti naujų rūšių gyvūnus ir augalus; statyti bei rekonstruoti statinius arba įrenginius, tiesti arba rekonstruoti kelius, vamzdynus, elektros tiekimo ir ryšių linijas, įrengti pažintinius takus, turistines trasas, poilsio ir transporto aikšteles, nesuderinus šių darbų su Aplinkos apsaugos ministerija. Botaninių zoologinių draustinių miškuose draudžiama: vykdyti pagrindinio naudojimo plynus kirtimus, sakinti mišką sklypuose, kuriuose auga saugomi medynai arba augalų bendrijos, gyvena į Lietuvos Raudonąją knygą įrašyti gyvūnai; dirbti miško ūkinius darbus neįšalus gruntui sklypuose, kur auga augalai tų rūšių, kurios įrašytos į Lietuvos Raudonąją knygą; vykdyti plynus kirtimus pelkėse, V, V a boniteto medynuose; sodinti medžius tų rūšių, kurios neatitinka miškų augimviečių.

Itin vertingiems gamtos objektams apsaugoti draustiniuose gali būti nustatomos rezervatinės zonos su tam tikru absoliučiu apsaugos režimu. Nemažai botaninių, zoologinių, botaninių-zoologinių, telmologinių ir kitų biologinės įvairovės išsaugojimui svarbių draustinių yra įsteigti nacionalinių ir regioninių parkų teritorijose bei biosferos monitoringo teritorijose.

Kaip jau minėjau, biologinė įvairovė apima ir genetinę įvairovę, kuri irgi reikalinga apsaugos. Augalų (miško) genetinių išteklių išsaugojimas yra labai svarbus užtikrinant biologinės įvairovės išsaugojimą, miško populiacijų stabilumą, atsparių aplinkos sąlygoms ir našių miškų atkūrimą bei įveisimą. Augalų genetinių išteklių apsauga nuo niokojimo, nykimo ar visiško sunaikinimo yra viena iš priemonių, padedančių išsaugoti biologinę įvairovę. Augalų genetinių išteklių išsaugojimą pirmiausia reglamentuoja 2001 m. spalio 9 d. Augalų nacionalinių genetinių išteklių įstatymas³⁴. Augalų nacionalinių genetinių išteklių įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje numatyti trys augalų genetinių išteklių saugojimo būdai – *in-situ* (laikant juos natūralios kilmės ar sukūrimo vietose); *ex-situ* (laikant juos už kilmės ar sukūrimo vietų, t.y. lauko kolekcijose bei augalų genų bankuose) ir *inter-situ* (laikant juos vietose, kur yra atsiradusios jų naujos savybės).

Augalų nacionalinių genetinių išteklių saugojimas *in-situ* yra neatsiejamas nuo jų natūralių buveinių saugojimo, gyvybingų populiacijų palaikymo bei atkūrimo sudarant palankias jų vystymosi sąlygas, todėl jų saugojimui *in-situ* yra steigiami genetiniai draustiniai, išskiriami genetinių išteklių plotai ar sėkliniai medynai, atrenkamos populiacijos, pavieniai medžiai ar jų grupės.

Miško genetinių išteklių išsaugojimą specialiai reglamentuoja 2003 m. kovo 7 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 110 patvirtinta Miško genetinių išteklių išsaugojimo ir selekcijos plėtros programa, kurios 6 punkte numatyta, kad miško genetinių išteklių išsaugojimas vykdomas dviem būdais – *in situ* ir *ex situ*. Miško genetinių išteklių išsaugojimas *in situ* – tai genetinių išteklių išsaugojimas jų gamtinėse buveinėse ar jų sukūrimo aplinkoje. Jis vykdomas natūraliose miško ekosistemose, sudarant tinkamas sąlygas jų egzistavimui bei vystymuisi gamtinėse gyvybingose populiacijose. Miško genetinių išteklių išsaugojimas *ex situ* - tai genetinių išteklių išsaugojimas už jų gamtinių buveinių ar jų sukūrimo aplinkos ribų. Jis vykdomas natūraliose sąlygose (lauko kolekcijose, bandomuosiuose želdiniuose, sėklinėse plantacijose ir kt.) ir

³⁴ Valstybės žinios, 2001, Nr. 90-3144.

nenatūraliose, bet kontroliuojamose sąlygose – genų bankuose (saugomos sėklos, žiedadulkės, audiniai ir kt.).

Pagrindinė augalų genetinių išteklių išsaugojimo forma – augalų (miško) genetiniai draustiniai. Šių draustinių teisinį režimą reglamentuoja 2004 m. liepos 7 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. D1-374 patvirtinti Augalų (miško) genetinių draustinių nuostatai³⁵. Šių nuostatų 2 punkte nurodyta, kad genetinių draustinių paskirtis yra išsaugoti miško medžių populiacijų genetinę įvairovę kintančios aplinkos sąlygomis ir užtikrinti šių populiacijų atsikūrimą arba atkūrimą jų dauginamąja medžiaga. Miško genetiniai ištekliai draustiniuose turi būti naudojami taip, kad jie būtų išsaugoti ir atsikurtų ar būtų atkurti jų dauginamąja medžiaga bei padarytas kuo mažesnis poveikis saugomų miško medžių populiacijų genetinei įvairovei. Nuostatų 13 ir 15 punktuose sakoma, kad draustiniuose būtina išlaikyti artimus natūraliems medynams būdingus požymius, kad jų evoliucija vyktų savaime, o ūkinės priemonės vykdomos taip, kad būtų išsaugota ta pati medynų rūšinė sudėtis.

Augalų genetinių draustinių steigimas yra viena efektyviausių jų genetinių išteklių išsaugojimo priemonių. Augalų genetinių draustinių bendrųjų nuostatų 12 punkte numatyta, kad draustiniuose augalų genetiniai ištekliai turi būti saugomi ir naudojami taip, kad būtų užtikrintas jų genetinės įvairovės gausumas, reprodukcija ir atkūrimas, o prireikus aplink juos turi būti išskiriamos apsauginės juostos.

Augalų genetinių draustinių bendrųjų nuostatų 16 punkte įtvirtinta, kokia veikla leidžiama augalų genetiniuose draustiniuose. Šiuose draustiniuose galima vykdyti ūkinę veiklą, tačiau ji turi būti derinama su tikslinių augalų rūšių biologiniais ir ekologiniais ypatumais. Draustiniuose taip pat leidžiama: šalinti augaliją, trukdančią tikslinių augalų rūšių natūralų augimą ir vystymąsi, taip pat sergančią, ligas sukeliančią bei kenkėjus pritraukiančią ir juos platinančią augaliją, invazinių rūšių augalus; reguliuoti gyvūnų, kenkiančių tikslinėms augalų rūšims, gausą; prireikus taikyti tikslinių augalų rūšių regeneraciją (atsinaujinimą) skatinančias priemones, o, kai jos neefektyvios, dirbtinai atkurti tikslinių augalų rūšių populiacijas; rinkti sėklas, vaisius, ūglius ar kitas augalo dalis; grybauti, uogauti, riešutauti, rinkti vaistinius augalus ir medžioti; reguliuoti augalų bendrijų rūšinę sudėtį ir tankumą pagal specifinius tikslinių augalų rūšių poreikius.

³⁵ Valstybės žinios, 2004, Nr. 116-4345.

Nuostatuose taip pat nurodyta augalų genetiniuose draustiniuose draudžiama veikla. Nuostatų 17 punkte nurodyta, kad šiuose draustiniuose draudžiama: naikinti tikslines augalų rūšis ar jų palydovines augalų rūšis; veisti ne vietinės kilmės ir introdukuotus augalus bei sodinti mišką, kur jis iki tol neaugo; šienauti ir ganyti, jei tai kenkia tikslinėms augalų rūšims; kirsti sveikus medžius ir krūmus; kirsti miške tikslines augalų rūšis pridengiančius medžius, pridengiantį pomiškį ir traką, kai be jų priedangos tikslinės augalų rūšys neišsilaiko; deginti žolę, paklotę ir įvairias atliekas; ardyti žemės paviršių, paklotę ir žolinę dangą, išskyrus atvejus, kai skatinamas tikslinių augalų rūšių žėlimas; sausinti, užtvindyti, tręšti ir naudoti cheminius preparatus; važinėti motorinėmis transporto priemonėmis; įrengti poilsio bei automobilių stovėjimo aikšteles, karjerus, daryti sankasas, įrengti magistralinius kelius, sąvartynus ir įvairius intensyviai naudojamus statinius draustinio teritorijoje ir arčiau kaip 200 m nuo draustinio ribos.

Draustinio ploto dalyje žuvus tikslinėms augalų rūšims, jos turi būti atkuriamos, skatinant natūralų žėlimą ar panaudojant atkūrimui to paties draustinio dauginamąją medžiagą.⁷¹ Nuostatų 19 punkte nurodoma, kad tikslinių augalų rūšių vystymasis draustiniuose reguliuojamas taikant priemones, kurios atitinka tikslinių augalų rūšių biologinius bei ekologinius ypatumus – tai šienavimas, gyvulių ganymas, tikslines augalų rūšis stelbiančios augalijos šalinimas, ugdomieji, sanitariniai kirtimai miškuose ir kita.

Viena naujausių draustinių, skirtų biologinės įvairovės apsaugai, rūšių Lietuvoje yra talasologiniai draustiniai. Vyriausybės 2005 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 561 buvo įsteigtas valstybinis Baltijos jūros talasologinis draustinis, patvirtintos jo ribos bei nuostatai³⁶. Šio draustinio tikslas – išsaugoti vertingą Baltijos jūros pakrantės ekosistemą, ypač siekiant išlaikyti europinės svarbos natūralios jūrų buveinės plotus ir t. t. Draustinyje draudžiama veikla, bloginanti saugomų rūšių ir natūralių buveinių būklę: jūros dugno tvarkymas, statyba, paukščių medžioklė ir pan.

³⁶ Valstybės žinios, 2005, Nr. 65-2336.

5. Biologinės įvairovės apsauga valstybiniuose parkuose

Siekiant išsaugoti gamtiniu ir kultūriniu požiūriu vertingus kraštovaizdžio kompleksus ir objektus, tipiškas ar unikalias ekosistemas, o taip pat siekiant kitų tikslų, kai kurios teritorijos yra skelbiamos valstybiniais parkais. Pagal reikšmę valstybiniai parkai skirstomi į nacionalinius ir regioninius parkus. Skiriant nacionalinius ir regioninius parkus pirmiausia vadovaujamasi jų atliekamų funkcijų prioritetu – nacionaliniuose parkuose prioritetas teikiamas kraštovaizdžio apsaugai, o regioniniuose parkuose – rekreacijai³⁷. Saugomų teritorijų įstatymo 12 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad valstybiniuose parkuose gali būti nustatomos įvairaus funkcinio prioriteto zonos – konservacinės (rezervatai ir draustiniai), ekologinės apsaugos ir kitos paskirties zonos.

Valstybiniuose parkuose draudžiama arba ribojama veikla, galinti pakenkti saugomiems kompleksams ir objektams (vertybėms), taip pat rekreaciniams ištekliams. Saugomų teritorijų įstatymo 13 straipsnio 2 dalyje numatyta valstybiniuose parkuose draudžiama veikla, t.y. šiuose parkuose draudžiama: rengti naujus naudingųjų iškasenų karjerus ir šachtas, taip pat naujus gręžinius naftos ir dujų žvalgybai bei gavybai, statyti pramonės įmones, aerodromus, vėjo jėgaines, tiesti tranzitinius inžinierinius tinklus, keisti reljefo formas, hidrografinio tinklo natūralius elementus, naikinti ir keisti saugomų kompleksų ir objektų (vertybių) vertės požymius; mechaniškai ardyti natūralių pelkių augalinę dangą, kasti jose durpes, taip pat sausinti ir keisti į žemės ūkio naudmenas bei vandenį, aukštapelkes, tarpinio tipo pelkes bei žemapelkes ir jų apypelkius; tvenkti ir reguliuoti natūralias upes, keisti jų vagas ir natūralų ežerų vandens lygį; statyti statinius nenustatytoje vietoje; statyti naujus gyvenamuosius namus, ūkininko ūkio ir kitus pastatus ar didinti jų tūrius šlaituose, kurių nuolydis didesnis kaip 15 laipsnių, taip pat arčiau kaip 50 metrų nuo šių šlaitų viršutinės bei apatinės briaunos, statyti statinius, mažinančius kraštovaizdžio estetinę vertę, ir sodinti želdinius, užstojančius istorinę, kultūrinę bei estetinę vertę turinčias panoramas; įrengti išorinę reklamą, nesusijusią su valstybiniuose parkuose saugomais kompleksais ir objektais (vertybėmis). Valstybiniuose parkuose skatinama

³⁷ A. Marcijonas, B. Sudavičius. Ekologinė teisė. P. 214.

veikla, puoselėjanti, išryškinanti ir propaguojanti saugomus kraštovaizdžio kompleksus ar objektus (vertybes) bei atkurianti tradicinius gamtinės ar kultūrinės aplinkos elementus.

Biologinės įvairovės išsaugojimui ypač svarbūs yra nacionaliniai parkai. Lietuvoje yra penki nacionaliniai parkai – Aukštaitijos (įkurtas 1974 m.), Dzūkijos, Žemaitijos, Kuršių Nerijos nacionaliniai parkai ir Trakų istorinis nacionalinis parkas (įkurti 1991 m.)

Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos režimą nustato Aukštaitijos nacionalinio parko nuostatai, patvirtinti 1997 m. lapkričio 24 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1273³⁸, ir Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas, patvirtintas 2002 m. rugpjūčio 10 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 438. Šis parkas buvo įsteigtas siekiant išsaugoti unikalią trijų kraštovaizdžio sričių sandūroje esančią Žeimenos aukštupio ekosistemą, Ažvinčių (Gervėčių) sengirės ir Balčio ežero gamtinius kompleksus, Baluošo, Linkmeno-Ūkojo, Tauragno ir Uteno miškingų ežeruočių dubaklonių, Šiliniškių tarpežerinio gūbrio su Ladakalniu bei Benediktavo (Makių) moreninio masyvo ir Kiaunos slėnio kraštovaizdį, Petriškių geomorfologinį ir Būkos, Juodupės, Švoginos, Pliaušės, Labažės, Asalnų bei Žeimenio hidrografinius kompleksus, Vilkaraisčio, Kriogžlio, Siūrių ir Pagilūtės pelkes, savitas Ažvinčių bei Minčios girių, Kretuono, Kretuonykščio, Knyčio ir Pažeimenės biocenozes, retų rūšių augalus ir gyvūnus, bei kitas gamtos vertybes ir paminklus, išsaugoti Žeimenos aukštupio gamtinės ekosistemos stabilumą, biotos komponentus ir jų įvairovę.⁵⁰ Nuostatų 8 punkte nurodyta, kad bet kokia ūkinė, rekreacinė ar kitokia veikla nacionaliniame parke negali prieštarauti nacionalinio parko tikslams ir uždaviniams, darkyti tradicinio jo kraštovaizdžio, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros. Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamento 52 punkte sakoma, kad Aukštaitijos nacionaliniame parke skatinama veikla, išsauganti ar išryškinanti kraštovaizdžio įvairovę, miškų ekosistemų apsaugos funkcijų stiprinimas, didinant biologinę įvairovę, veisiant ir formuojant mišrius medynus, miškų sodinimas nuskurdintose agrarinėse teritorijose, biologinės įvairovės apsaugos propagavimas bei kita veikla.

³⁸ Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2742; 2004, Nr. 96-3540.

Veiklą Žemaitijos nacionaliniame parke reglamentuoja nacionalinio parko nuostatai³⁹, kiti teisės aktai. Nacionalinis parkas įsteigtas tikslu išsaugoti didžiausią Žemaitijoje ežeringą miškingą gamtinį kompleksą, mokslui ypač vertingus miškingus pelkynus, Platelių ežero, Laumalenkos ir Šilinės hidrografinius kompleksus, kitus gamtinius teritorinius kompleksus ir objektus; išsaugoti Šiaurvakarių Žemaitijos vandenskyros gamtinės ekosistemos stabilumą, biotos komponentus ir jų įvairovę; atkurti sunaikintus ir pažeistus gamtinius, kompleksus ir objektus; atlikti mokslo tyrimus, rinkti ir kaupti informaciją gamtos apsaugos, gamtos išteklių ir kitose srityse; reglamentuoti ūkinę veiklą ir užstatymo plėtotę pagal Nacionalinio parko planavimo schemą, specialiuosius ir detaliuosius planus, gyvenviečių bendruosius planus, projektus ir teisės aktus. Nacionalinio parko teritorija pagal gamtos ir kultūros vertybes, jų pobūdį, apsaugos būdus ir naudojimo galimybes skirstomas į konservacinio prioriteto (gamtiniai rezervatai, gamtiniai draustiniai, kompleksiniai draustiniai, kultūriniai rezervatai-muziejai, kultūriniai draustiniai), ekologinės apsaugos (apsauginio (prezervacinio) prioriteto, rekreacinio prioriteto (miško parkai, stovyklavietės ir rekreaciniai kompleksai), ūkinio (gamybinio) prioriteto ir kitos (gyvenamosios) funkcijos prioriteto zonas. Funkcinio prioriteto zonose pagal tikslinę žemės naudojimo paskirtį ir tvarkymo pobūdį nustatytos kraštovaizdžio tvarkymo zonos, kurioms taikomi naudojimo ir apsaugos reglamentai. Nacionalinis parkas turi apsaugos (buferinę) zoną, kurios tikslas - apsaugoti Nacionalinio parko gamtinę ekosistemą nuo galimos ūkinės taršos, o kraštovaizdį - nuo neigiamo vizualinio poveikio. Bet kokia ūkinė, rekreacinė ar kitokia veikla negali prieštarauti jo

³⁹ Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2742; 2004, Nr. 96-3540.

steigimo tikslams, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros.

Dzūkijos nacionalinio parko apsaugos režimą nustato Dzūkijos nacionalinio parko nuostatai, patvirtinti 1997 m. lapkričio 24 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 1273⁴⁰, Dzūkijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas, patvirtintas 2002 m. rugpjūčio 10 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 437. Šis parkas įsteigtas siekiant išsaugoti unikalią Dainavos krašto santakinio upyno hidrografinį tinklą ir Nemuno-Merkio-Ūlos-Grūdės-Skroblaus slėnius, būdingus augalų ir gyvūnų migracijos kelius, didelės mokslinės vertės Skroblaus vidurupio, Musteikos bei Povilnio upelių aplinkos gamtinius kompleksus, raiškius Dainavos girios kontinentinių kopų masyvus, Liškiavos, Straujos, Uciekos ir Pakrykštės erozinius geomorfologinius kompleksus, Merkinės moreninį volą, Netiesų, Glyno ir Ežeryno hidrografinius objektus, Imiškių, Didžbalės, Bakanauskų ir Dėlyno pelkes, Dzūkijai būdingas miškų biocenozes, retų rūšių augalus ir gyvūnus, kitas gamtos vertybes ir paminklus, Dainavos upyno gamtinės ekosistemos stabilumą, biotos komponentus ir jų įvairovę.⁵¹ Dzūkijos nacionalinio parko nuostatų 8 punkte nurodyta, kad bet kokia ūkinė, rekreacinė ar kitokia veikla nacionaliniame parke negali prieštarauti nacionalinio parko tikslams ir uždaviniams, daryti tradicinio jo kraštovaizdžio, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros. Dzūkijos nacionalinio parko apsaugos reglamento 56 punkte nurodyta, kad Dzūkijos nacionaliniame parke skatinama veikla, išsauganti ir/ar išryškinanti kraštovaizdžio įvairovę, miškų ekosistemų apsaugos funkcijų stiprinimas, didinant biologinę įvairovę, veisiant ir formuojant mišrius medynus, miškų sodinimas nuskurdintose agrarinėse teritorijose, biologinės įvairovės apsaugos propagavimas ir kita veikla.

Kuršių Nerijos nacionalinio parko apsaugos režimą nustato Kuršių Nerijos nacionalinio parko nuostatai, patvirtinti 1999 m. kovo 19 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 308⁴¹, ir Kuršių Nerijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas, patvirtintas 2002 m. rugpjūčio 10 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 439⁴². Kuršių Nerijos nacionalinio parko įsteigimo tikslai numatyti Kuršių Nerijos nacionalinio parko nuostatų 6 punkte.

⁴⁰ Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2742; 2004, Nr. 96-3540.

⁴¹ Ten pat, 1999, Nr. 27-766; 2004, Nr. 96-3539.

⁴² Ten pat, 2002, Nr. 87-3755.

Šis parkas įsteigtas siekiant išsaugoti Kuršių Nerijos didįjį kopagūbrį, jo senąsias parabolines kopas ties Juodkrante, pilkąsias kopas Agilos – Naglių ruože, pustomas Parnidžio kopas, užpustytus senuosius dirvožemius, taip pat pajūrio ir pamario palvės, kupstynės gamtinius kompleksus, apsauginį pajūrio kopagūbrį, savitą Kuršių Nerijos augaliją, taip pat miškus su sengirės fragmentais, gyvūniją, Nacionalinio parko sausumos, marių ir jūros ekosistemų stabilumą. Kuršių Nerijos nacionaliniame parke draudžiama veikla numatyta Nuostatų 8 bei 10 punktuose. Parke draudžiama eksploatuoti naudingąsias iškasenas, o bet kokia ūkinė, rekreacinė ar kita veikla neturi prieštarauti šio parko steigimo tikslams, keisti jo kraštovaizdžio, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros. Kuršių Nerijos nacionaliniame parke skatinama veikla, išsauganti ir išryškinanti kraštovaizdžio įvairovę, miškų ekosistemų apsaugos funkcijų stiprinimas veisiant ir formuojant mišrius medynus, miškų ir kitos augmenijos sodinimas erozijos paveiktose teritorijose, biologinės įvairovės apsaugos propagavimas ir kita veikla.

Trakų nacionalinio parko apsaugos režimą nustato Trakų istorinio nacionalinio parko nuostatai, patvirtinti 2000 m. balandžio 4 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 388⁴³, ir Trakų istorinio nacionalinio parko apsaugos reglamentas, patvirtintas 2003 m. lapkričio 21 d. kultūros ministro įsakymu Nr. IV-436⁴⁴. Vienas iš Trakų istorinio nacionalinio parko steigimo tikslų yra saugoti ir puoselėti gamtos vertybes: natūralių ekotopų, augalų, grybų ir gyvūnų biologinę įvairovę, riboti introdukuotų rūšių įvairovės plitimą, nuolat stebėti aplinką, saugoti Kudrionių kraštovaizdžio kompleksą, Varnikų botaninio – zoologinio draustinio miško, pelkių, pievų, ežerų kompleksą su jų ekotopams būdingais augalais ir gyvūnais, Plomėnų ornitologinio draustinio biotopus, paukščius ir augalus, Galvės ir Akmenos ežerų hidrografinius kompleksus, Bražuolės aukštupio hidrografinį kompleksą.⁵³ Trakų istorinio nacionalinio parko nuostatų 6 punkte nurodyta šiame parke draudžiama veikla. Trakų istoriniame nacionaliniame parke draudžiama įrengti naujus naudingųjų iškasenų karjerus ir kitokius kalnakasybos objektus, statyti naujas pramonės, atliekų saugojimo ir perdirbimo įmones, sutikti žemę individualiems vasarnamiams, tiesti naujas tranzitines komunikacijas, elektros oro linijas, statyti naujas stambias gyvulių, žvėrių

⁴³ Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-834.

⁴⁴ Ten pat, 2003, Nr. 114-5184.

ir paukščių fermas, kurti naujas įmones, keisti reljefo formas, hidrografinio tinklo natūralius elementus, iš esmės keisti hidrologinį režimą, naikinti ir keisti istoriškai susiformavusio kultūrinio kraštovaizdžio, urbanistinių ir architektūrinių jo elementų ir kitų saugomų objektų vertės požymius. Trakų istoriniame nacionaliniame parke skatinama veikla, padedanti išsaugoti ir išryškinti kraštovaizdžio įvairovę, miškų ekosistemų apsaugos funkcijų stiprinimas, didinant biologinę įvairovę, veisiant ir formuojant mišrius medynus, miškų sodinimas nuskurdintose agrarinėse teritorijose, biologinės įvairovės apsaugos propagavimas ir kita veikla.

Regioniniai parkai steigiami gamtiniu, kultūriniu ir rekreaciniu požiūriais regioninės svarbos kraštovaizdžio kompleksams ir ekosistemoms saugoti, jų rekreaciniam bei ūkiniam naudojimui reguliuoti. Svarbiausia regioninių parkų paskirtis yra numatyta Regioninių parkų bendrųjų nuostatų, patvirtintų 1994 m. spalio 12 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 970⁴⁵, 7 punkte – jie yra skirti išsaugoti gamtiniu, kultūriniu, rekreaciniu ir estetiniu požiūriais vertingus kraštovaizdžio kompleksus bei objektus ir išlaikyti stabilią ekologinę sistemą, o ūkinė, rekreacinė ar kokia nors kita veikla neturi iš esmės keisti regioninio parko kraštovaizdžio, teršti aplinkos, pažeisti ekologinės pusiausvyros. Aukštadvario regioninio parko tvarkymo plane, patvirtintame aplinkos ministro 2005 m. balandžio 7 d. įsakymu Nr. D1-189⁴⁶, numatyta įgyvendinti priemonės siekiant atkurti pažeistus biologinės įvairovės elementus: atkurti užaugusias pievas ir žemapelkes; atstatyti žuvų migracijos kelius; rekultivuoti karjerus; atkurti išartas ar apžėlusias sauspieves ir kt. Tokių priemonių įgyvendinimas turi užtikrinti pažeistos ekosistemos ir jos biologinės įvairovės atkūrimą.

6. Biologinės įvairovės išsaugojimas suteikiant gamtos paveldo objekto statusą

Biologinė įvairovė taip pat yra saugoma paskelbiant tam tikrus objektus gamtos paveldo objektais. Saugomų teritorijų įstatymo 10 straipsnio 3 dalyje

⁴⁵ Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1527.

⁴⁶ Ten pat, 2005, Nr. 50-1672.

numatyta, kad išskirtinio amžiaus, matmenų, formų ar dendrologiniu bei estetiniu požiūriu vertingi medžiai, krūmai, saugomų augalų ir grybų rūšių augavietės (buveinės), unikalios ir nykstančios augalų bendrijos gali būti skelbiami botaniniais gamtos paveldo objektais, o saugomų gyvūnų rūšių radavietės (veisimosi ir maitinimosi vietos), gyvūnų kolonijos, unikalūs paukščių lizdai gali būti skelbiami zoologiniais gamtos paveldo objektais. Šiame įstatyme taip pat numatyta, kad vertingiausi gamtos paveldo objektai gali būti skelbiami gamtos paminklais.

Saugomų teritorijų įstatymo 11 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kokia veikla yra draudžiama gamtinio paveldo objektų teritorijose. Šiose teritorijose draudžiama naikinti ir žaloti paveldo objektus, kasti, arti žemę, perkelti į kitą vietą riedulius bei statyti statinius, nesusijusius su paveldo objektų eksponavimu ar tvarkymu.

Detaliau gamtos paveldo objektų teisinis režimas yra apibrėžtas šių objektų nuostatuose, patvirtintuose aplinkos ministro 2005 m. balandžio 19 d. įsakymu Nr. D1-214⁴⁷. Pagal jų 15 punktą gamtos paveldo objektų teritorijoje ir jų buferinės apsaugos zonose yra leidžiama veikla, padedanti išryškinti ar atkurti gamtos paveldo objektus, taip pat lankymas. Gamtos paveldo objektų teritorijoje ir jų fizinės apsaugos pozoniuose yra draudžiama naikinti ir žaloti paveldo objektus ar jų vertės požymius, kasti žemę, statyti nesusijusius su objektų eksploatavimu ar tvarkymu statinius, laikyti aktyvias chemines, degias bei sprogstamąsias medžiagas ir pan. Suprantama, konkretūs režimo reikalavimai skiriasi priklausomai nuo saugomo objekto pobūdžio. Taip, botaninių ir zoologinių gamtos paveldo objektų teritorijoje ir jų buferinės apsaugos zonose yra draudžiama bloginti augalų ir gyvūnų buveinių sąlygas.

7. Biologinės įvairovės išsaugojimas steigiant atkuriamuosius ir genetinius sklypus

Biologinės įvairovės išsaugojimui labai svarbi priemonė yra atkuriamųjų bei genetinių sklypų steigimas. Atkuriamieji sklypai steigiami siekiant atkurti veiklos nuskurdintas gamtos išteklių rūšis arba jų kompleksus, pagausinti bendrą gamtos

⁴⁷ Valstybės žinios, 2005, Nr. 58-2026.

išteklių fondą bei garantuoti atsinaujinančių gamtos išteklių išsaugojimą ir racionalų naudojimą. Saugomų teritorijų įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad šie sklypai turi būti steigiami valstybinėje žemėje gamtos ištekliams atkurti reikalingam laikotarpiui ir skirti uogynų, grybynų, vaistažolynų, gyvūnijos, durpynų, požeminio vandens ir kitiems atsinaujinantiems ištekliams atkurti ir pagausinti.

Genetiniai sklypai nuo atkuriamųjų skiriasi tuo, kad skirti ne atkurti nuskurdintas gamtos išteklių rūšis, bet išsaugoti veiklai reikalingos genetinės medžiagos išteklius. Saugomų teritorijų įstatymo 16 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad šie sklypai turi būti steigiami valstybinėje žemėje sėkliniams medynams ir kitų rūšių natūraliems genetiniams ištekliams išlaikyti.

Saugomų teritorijų įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje numatyta, kokia veikla yra ribojama atkuriamuosiuose ir genetiniuose sklypuose. Šiuose sklypuose ribojama veikla, mažinanti gamtos išteklius, taip pat naudingųjų iškasenų eksploatavimas, žemės, miškų, vandenų, kito nekilnojamojo turto naudojimas bei nustatytų naudojimo būdų keitimas.

Pavyzdžiui, aplinkos ministro 2005 m. lapkričio 8 d. įsakymu Nr. D1-532 buvo patvirtinti Kalvių bei Sulinkių⁴⁸, o 2005 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. D1-562 - Pabradės⁴⁹ atkuriamųjų sklypų nuostatai. Juose yra detalai reglamentuojama veikla, siekiant išsaugoti atitinkamų vietovių ekosistemas bei pagausinti bendrą gamtos išteklių fondą.

8. Gamtinis karkasas ir Europos ekologinis tinklas „Natura 2000“

8.1. Gamtinis karkasas kaip biologinės įvairovės apsaugos forma

Nors saugomų teritorijų steigimas yra pakankamai efektyvi priemonė siekiant biologinės įvairovės išsaugojimo, tačiau net ir optimaliausia saugomų teritorijų sistema negali išsaugoti visos biologinės įvairovės, todėl kaip atsvara saugomų teritorijų tinklui

⁴⁸ Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4837.

⁴⁹ Ten pat, 2005, Nr. 139-5027.

Lietuvoje yra sukurta bendra gamtinių teritorijų sistema, vadinama gamtiniu karkasu. Saugomų teritorijų įstatymo 21 straipsnyje pažymima, kad nustatant gamtinį karkasą siekiama sukurti vientisą gamtinio ekologinio kompensavimo teritorijų tinklą, užtikrinantį kraštovaizdžio geoekologinę pusiausvyrą ir gamtinius ryšius tarp saugomų teritorijų, sudaryti prielaidas biologinei įvairovei išsaugoti, o taip pat sujungti didžiausią ekologinę svarbą turinčias buveines, jų aplinką bei gyvūnų ir augalų migracijai reikalingas teritorijas.

Saugomų teritorijų įstatymo 22 straipsnio 1 dalyje sakoma, kad gamtinis karkasas jungia visas gamtines saugomas teritorijas, taip pat ekologiškai svarbias ir pakankamai natūralias teritorijas: rezervatus, draustinius, valstybinius parkus, atkuriamuosius ir genetinius sklypus, ekologinės apsaugos zonas, taip pat miškų ūkio, gamtines rekreacines ir ekologiškai svarbias agrarines teritorijas. Gamtinį karkasą sudaro didžiųjų upių aukštupiai, ežerynai, dideli pelkynai, gausaus požeminių vandenų nuotėkio, stambių vandens telkinių pakrantės, Lietuvos karstinis rajonas, taip pat upių slėniai, hidrografiškai susietos ežerų virtinės, pažemio oro srautų judėjimo koridoriai, mažesniųjų upių bei upelių aukštupiai ir dideli miškų plotai⁵⁰.

Saugomų teritorijų įstatymo 22 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad pagal svarbą gali būti skiriamos europinės, nacionalinės, regioninės ir vietinės reikšmės gamtinio karkaso dalys. Šio įstatymo 22 straipsnio 2 dalyje išskiriamos trys gamtinio karkaso rūšys:

- 1) geoekologinės takoskyros – teritorijų juostos, jungiančios ypatinga ekologine svarba bei jautrumu pasižyminčias vietas: upių aukštupius, vandenskyras, aukštumų ežerynus, kalvynus, pelkynus, priekrantes, požeminių vandenų intensyvaus maitinimo ir karsto paplitimo plotus; jos skiria stambias gamtines ekosistemas ir palaiko bendrąją gamtinio kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą;

- 2) geosistemų vidinio stabilizavimo arealai ir ašys – teritorijos, galinčios pakeisti šoninį nuotėkį ar kitus gamtinės migracijos srautus, taip pat reikšmingos biologinės įvairovės požiūriu: želdinių masyvai ir grupės, natūralios pievos, pelkės bei

⁵⁰ Aplinkos apsauga: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams/ P.Baltrėnas, D.Lygis, P.Mierauskas...[et al.]. P. 174-175.

kiti vertingi stambiųjų geosistemų ekotopai; šios teritorijos kompensuoja neigiamą ekologinę įtaką gamtinėms geosistemoms;

3) migraciniai koridoriai – slėniai, raguvynai bei dubakloniai, kitos teritorijos, kuriomis vyksta intensyvi medžiagų, energijos ir gamtinės informacijos srautų apykaita ir augalų bei gyvūnų rūšių migracija.

Visos šios skirtingo geologinio aktyvumo vietovės sudaro saugomo ir atkuriamo gamtinio kraštovaizdžio zoną, kurioje urbanizacijos plėtra bei intensyvi gamyba draudžiama arba griežtai ribojama ir kuri leidžia reguliuoti kompensacines kraštovaizdžio funkcijas bei garantuoti kraštovaizdžio stabilumą. Kadangi gamtinį karkasą sudaro įvairios teritorijos – nuo saugomų iki ūkinių – jame nėra bendro apsaugos ir naudojimo režimo. Gamtinėms saugomoms teritorijoms taikomas apsaugos režimas, nustatytas atitinkamoms valstybinėms saugomoms teritorijoms. Kitose (rekreacinės, miškų ūkio ir agrarinės paskirties) gamtinio karkaso teritorijose draudžiama statyti pramonės įmones ir gyvenamuosius kvartalus, o leidžiama tokia veikla, kuri užtikrina kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą ir ekosistemų stabilumą bei atkuria pažeistas ekosistemas. Būtent todėl ir Gamtinio karkaso nuostatuose, patvirtintuose aplinkos ministro 2007 m. vasario 14 įsakymu Nr. D1-96⁵¹, nustatyta, kad gamtinio karkaso teritorijų apsaugą, tvarkymą ir naudojimą reglamentuoja specialūs teisės aktai. Tačiau pabrėžiama, kad gamtinio karkaso teritorijoje skatinama veikla, kuri užtikrina kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą – palaikomas ir stiprinamas ekosistemų stabilumas, vykdoma renatūralizacija, ekosistemų atkūrimas ir t. t. Ūkinė veikla gamtinio karkaso teritorijoje vykdoma tik įvertinus jos poveikį gamtiniam kraštovaizdžiui ir biologinei įvairovei, numačius ir įgyvendinus įvairiapuses kompensacines priemones.

8.2. Europos ekologinis tinklas „NATURA 2000“

Saugomų teritorijų įstatymo 22 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad biologinės įvairovės apsaugai gamtinio karkaso teritorijose gali būti išskiriamas ekologinis tinklas,

⁵¹ Valstybės žinios, 2007, Nr. 22-858.

jungiantis didžiausią bioekologinę svarbą turinčias buveines, jų aplinką bei gyvūnų ir augalų migracijos koridorius. Paminėtas šiuo metu funkcionuojantis europinės svarbos ekologinis tinklas „Natura 2000“, apimantis buveinių ir paukščių apsaugai svarbias teritorijas. Šio tinklo sukūrimas įtvirtintas Europos Sąjungos teisės aktais, su šio ekologinio tinklo reglamentavimu susijusios nuostatos perkeltos ir į Lietuvos Saugomų teritorijų įstatymą. Šio įstatymo 2 straipsnyje Europos ekologinis tinklas „Natura 2000“ apibrėžiamas kaip Europos Bendrijos svarbos saugomų teritorijų bendras tinklas, susidedantis iš buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų, skirtas išsaugoti, palaikyti ir prireikus atkurti natūralius buveinių tipus ir gyvūnų bei augalų rūšis Europos Bendrijos teritorijoje. Šio tinklo sukūrimą įtvirtina Europos Sąjungos Natūralių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos direktyva 92/43/EEB, kuri numato Europos Bendrijos svarbos natūralių buveinių (beveik 200) bei augalų ir gyvūnų rūšių (maždaug 500) apsaugą šiame suformuotame specialiame teritorijų tinkle, kurio dalis yra ir specialios laukinių paukščių apsaugos teritorijos, reglamentuotos kita Europos Sąjungos direktyva – Laukinių paukščių apsaugos direktyva 79/409/EEB. Ekologinio tinklo „Natura 2000“ užduotis – iki 2010 metų sustabdyti biologinės įvairovės nykimą Europos Sąjungos teritorijoje.

Saugomų teritorijų įstatymo 22 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ teritorijose yra draudžiama arba ribojama veikla, galinti turėti neigiamą poveikį saugomoms natūralioms buveinėms, rūšių buveinėms ir saugomoms augalų bei gyvūnų rūšims, o leidžiama tokia veikla, kuri užtikrina tinkamą buveinių ir rūšių būklę. Paukščių apsaugai svarbiose teritorijose yra draudžiama arba ribojama veikla, galinti pakenkti saugomoms paukščių rūšims, jų buveinėms, perėjimo, mitybos, šėrimosi, poilsio ir migracijų susitelkimo vietose. Jose statyti bei rekonstruoti statinius, tiesti ir rekonstruoti kelius, vamzdynus, elektros tiekimo ir ryšių linijas bei įgyvendinti kitus planus ir projektus, galinčius turėti poveikį paukščių apsaugai svarbioms teritorijoms ir gavus leidimą.

Saugomų teritorijų įstatymo 24 straipsnio 8 dalyje nustatyta būtinybė visais atvejais atlikti projektų, kurie nėra tiesiogiai susiję su Europos ekologinio tinklo „Natura 2000“ teritorijų tvarkymu, bet gali turėti neigiamą poveikį natūralioms buveinėms ir saugomoms augalų ir gyvūnų rūšims, įvertinimą. Bet koku atveju

privaloma taikyti kompensacines priemones, būtinas bendram Europos ekologinio tinklo vientisumui bei natūralioms buveinėms ir saugomų augalų bei gyvūnų rūšių būklei apsaugoti, jeigu projektų įgyvendinimas susijęs su socialiniais ar ekonominiais visuomenės interesais ir negalima rasti alternatyvių sprendimų.

Lietuvoje yra nustatyti 53 iš 218 Europos Sąjungos saugotinių buveinių tipų, išvardintų Europos Sąjungos Natūralių buveinių ir laukinės faunos ir floros apsaugos direktyvoje. Jie apima įvairias jūros, gėlo vandens, smėlynų, pievų, miškų, pelkių buveines.

2004 m. kovo 15 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 276 patvirtinti Bendrieji buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatai⁵². Šių nuostatų 8 ir 9 punktuose numatyta, kad buveinių apsaugai svarbios teritorijos yra skirtos Europos Bendrijos svarbos natūralių buveinių tipams, saugomų rūšių gyvūnų ir augalų buveinėms apsaugoti ar atkurti, siekiant išsaugoti jų biologinę įvairovę, o paukščių apsaugai svarbios teritorijos yra skirtos saugomų rūšių laukinių paukščių natūralioms populiacijoms jų paplitimo arealuose išsaugoti, taip pat migruojančių paukščių perėjimo, šėrimosi, mitybos, susitelkimo poilsio ir migracijos metu vietoms išsaugoti.

2001 m. balandžio 20 d. įsakymu Nr. 219 aplinkos ministras patvirtino Gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų kriterijus⁵³. Šio įstatymo 1 punkte ir 2 priede numatyta, kad prie gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų turi būti priskiriamos vietovės, kuriose aptinkamos atitinkamo dydžio saugomų rūšių gyvūnų (lūšių, ūdrų, europinių plačiausių, kūdrinių pelėausių, balinių vėžlių ir kt.) ir augalų (plačialapės klumpaitės, dvilapio purvuolio, smiltyninio gvazdiko, pelkinės uolaskėlės ir kt.) populiacijos, yra aptinkami nustatyti saugomi buveinių tipai (smėlio seklumos, upių žiotys, lagūnos, pustomos kopos ir kt.), taip pat vietovės, išskirtos kaip paukščių apsaugai svarbios teritorijos. Pažymėtina, kad yra išskirtos prioritetingos Lietuvai gamtinės buveinės: sausieji ąžuolynai, medžiais apaugusios pajūrio kopos ir gamtinės ganyklos ir kt.

2001 m. sausio 9 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 22 patvirtinti Paukščių apsaugai svarbių teritorijų kriterijai⁵⁴. Šio įstatymo 1 punkte, vadovaujantis Europos

⁵² Valstybės žinios, 2004, Nr. 41-1335.

⁵³ Ten pat, 2001, Nr. 37-1271.

⁵⁴ Ten pat, 2001, Nr. 12-364.

Sąjungos laukinių paukščių apsaugos direktyva nustatyta, kad laukinių paukščių populiacijų apsaugai svarbios teritorijos yra išskiriamos, jeigu: jose sutinkama nustatytas skaičius globaliai nykstančių paukščių rūšių individų arba jų porų skaičius; jose sutinkamas nustatytas skaičius Šiaurės vakarų Europos migracinio kelio ar Europos Sąjungos (ES) populiacijos migruojančių paukščių rūšių individų; jose aptinkama ne mažiau kaip 20 tūkstančių vienos ar kelių nurodytų migruojančių vandens paukščių rūšių individų. Prie saugomų teritorijų taip pat gali būti priskiriamos: laukinių paukščių migracinių srautų susilieimo vietovės, per kurias pavasario arba rudens migracijų metu reguliariai praskrenda ne mažiau kaip 3 000 plėšriųjų paukščių, gervių ar 500 000 žvirblinių paukščių individų; penkios vietovės, kuriose reguliariai peri gausiausios, bet ne mažesnės nei nustatyta, paukščių populiacijos; penkios vietovės, kuriose sezoninių migracijų, šėrimosi ar žiemojimo metu reguliariai apsistoja gausiausios nurodytų vandens paukščių rūšių populiacijos. Bendrųjų buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų 3 punkte numatyta, kad tais atvejais, kai vietovė pagal mokslinius tyrimus atitinka paukščių apsaugai svarbių teritorijų kriterijus, tačiau dar nėra saugoma, joje turi būti įsteigiama saugoma teritorija ir parenkama saugomos teritorijos kategorija, geriausiai atitinkanti saugomų vertybių apsaugos ir tvarkymo poreikius.

Bendras tokių saugomų teritorijų režimo reikalavimas tas, kad jų režimas turi atitikti šiose teritorijose saugomų objektų apsaugos ir tvarkymo poreikius. Todėl Bendrieji nuostatai nustato tik bendruosius teritorijų apsaugos ir tvarkymo reikalavimus atskiroms teritorijų rūšims (smėlynams, jūros buveinėms, gėlųjų vandenų buveinėms ir kt.). Tokie bendrieji reikalavimai yra konkretizuojami pagal konkrečios vietovės, kuriai steigiama saugoma teritorija, vietos sąlygas ir ypatumus.

2004 m. balandžio 8 d. nutarimu Nr. 399 Vyriausybė patvirtino Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra paukščių apsaugai svarbių teritorijų sąrašą ir nustatė jų ribas⁵⁵. Tai – teritorijos, kur aptinkamos tokiops europinės svarbos paukščių rūšys: vapsvaėdis, griežlė, pesliai, gaidukai ir kt., arba teritorijos, svarbios migruojančioms paukščių rūšims.

⁵⁵ Valstybės žinios, 2004, Nr. 55-1899; 2006, Nr. 92-3635.

Pažymėtina, kad aplinkos ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. D1-302 buvo patvirtintas Vietovių, atitinkančių gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijus, sąrašas, skirtas pateikti Europos Komisijai⁵⁶. Į šį sąrašą įrašytos vietovės, kurios gali būti įtrauktos į bendrą europinį saugomų teritorijų tinklą.

⁵⁶ Ten pat, 2005, Nr. 105-3908.

III. LAUKINĖS AUGALIJOS IR GYVŪNIJOS RŪŠIŲ ĮVAIROVĖS APSAUGA

1. Laukinė augalija ir gyvūnija kaip biologinės įvairovės elementas. Jos apsaugos principai

Natūrali ir pusiau natūrali augalija apima apie trečdalį Lietuvos teritorijos. Įvairių augalų rūšių yra priskaičiuojama apie 1796 rūšių, Lietuvoje gyvenančių gyvūnų apie 20500 rūšių (apie 500 stuburinių ir apie 20000 bestuburių)⁵⁷.

Laukinės augalijos ir gyvūnijos apibrėžimai yra suformuluoti Lietuvos Respublikos teisės aktuose. 1999 m. birželio 15 d. priimto Lietuvos Respublikos Laukinės augalijos įstatymo⁵⁸ 2 straipsnyje laukinė augalija apibrėžiama kaip gamtoje natūraliai augantys augalai, grybai ir jų bendrijos.

Laukinės gyvūnijos apibrėžimas pateikiamas 1997 m. lapkričio 6 d. priimtame Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatyme⁵⁹. Šio įstatymo 2 straipsnyje laukine gyvūnija laikoma laisvėje arba nelaisvėje gyvenančių laukinių bestuburių ir stuburinių gyvūnų visuma.

Laukinės augalijos bei gyvūnijos apsauga yra viena pagrindinių aplinkos apsaugos sudėtinių dalių. Ji yra būtina, kadangi keičiant gamtinę aplinką, intensyviai naudojant biologinius išteklius, teršiant aplinką biologinė įvairovė pamažu nyksta. Intensyvi ūkinė veikla sąlygojo negrįžtamus augalijos pokyčius, bendrijų struktūros supaprastėjimą ir rūšių įvairovės sumažėjimą. Dėl natūralių ekosistemų sumažėjimo pakito bendrijų struktūra bei rūšių įvairovė, išvirtino dominuojančios ir plačiai paplitusios rūšys, iškilo tik tam tikroms ekosistemoms būdingų rūšių išnykimo pavojus. Gana daug žalos augalams ir gyvūnams padaro nepagrįstas naujų rūšių perkėlimas į tas vietas, kur jos anksčiau negyveno. Todėl Lietuvoje tiek augalų, tiek gyvūnų naujų rūšių introdukcija yra galima tik užtikrinus, jog introdukuotoji rūšis nedarys neigiamo poveikio

⁵⁷ Republic of Lithuania. Biodiversity conservation: strategy and action plan. P. 19- 22.

⁵⁸ Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1944.

⁵⁹ Ten pat, 1997, Nr. 108-2726.

natūralioms augalų bendrijoms bei aplinkai, kad nebus hibridizacijos ar konkuravimo su giminingomis rūšimis, epidemijų išplitimo ir buveinių pakitimo pavojus arba kitaip sutrikdytas ekosistemų stabilumas.

Teisinė augalijos ir gyvūnijos apsauga Lietuvoje vykdoma priimant reikiamus teisės aktus, kuriais siekiama ne tik tiesiogiai apsaugoti tam tikras augalijos ir gyvūnijos rūšis, reguliuojant jų naudojimą ar jų draudžiant, bet taip pat ir apsaugoti jų gyvenamąją aplinką, genetinį fondą, išsaugoti augalijos ir gyvūnijos rūšinę įvairovę.

Laukinės augalijos įstatyme yra įtvirtinti laukinės augalijos apsaugos pagrindiniai principai, kuriais remiantis turi būti organizuojama ir vykdoma ne tik augalijos, bet ir gyvūnijos apsauga. Šie principai yra nustatyti minėto įstatymo 3 straipsnyje:

- 1) visos Lietuvos gamtai būdingų augalų, grybų ir gyvūnų rūšių bei bendrijų įvairovės išsaugojimas;
- 2) sunkiai atsikuriančių bei didelę paklausą turinčių laukinės augalijos ir gyvūnijos išteklių naudojimo ribojimas;
- 3) pakankamų laukinės augalijos ir gyvūnijos rūšių populiacijų dydžių išsaugojimas;
- 4) pažeistų laukinės augalijos augaviečių atkūrimas;
- 5) laukinei augalijai ir gyvūnijai daromo neigiamo poveikio, atliekant žemės, miškų ūkio darbus bei vykdant kitokią ūkinę veiklą, mažinimas.

Laukinės augalijos ir gyvūnijos apsauga užtikrinama įvairiomis priemonėmis – steigiant saugomas teritorijas, ribojant laukinės augalijos ir gyvūnijos išteklių naudojimą, šalinant neigiamą antropogeninį poveikį bei kitomis priemonėmis. Laukinės augalijos bei gyvūnijos apsaugos priemonės įgyvendina Vyriausybė arba jos įgaliota institucija. Jos ir savivaldos institucijos savo sprendimais taip pat gali apriboti laukinės augalijos bei gyvūnijos išteklių naudojimą.

Laukinės augalijos įstatymo 5 straipsnyje numatyta speciali apsauga laukinės augalijos augavietėms, kai jose yra vykdomos statybos, diegiamos naujos technologijos bei vykdoma kita ūkinė veikla. Šiais atvejais turi būti iš anksto įvertintas minėtos ūkinės veiklos poveikis šioms augavietėms. Jeigu vykdant ūkinę veiklą yra naudojamos cheminės ir biologinės augalų apsaugos priemonės, augimo regulatoriai, mineralinės trąšos ar kiti toksiški preparatai, jie privalo būti naudojami taip, kad nesukeltų neigiamo poveikio laukinei augalijai bei jos ištekliams.

Vykdant ūkinę veiklą taip pat privalu užtikrinti laukinių gyvūnų, jų buveinių, veisimosi, maitinimosi ir žiemojimo sąlygų, migracijos kelių apsaugą, garantuoti, kad dėl plėtojamos ūkinės veiklos, galinčios neigiamai veikti laukinius gyvūnus, jų buveines,

veisimosi, maitinimosi, žiemojimo, trumpalaikio apsistojimo migracijų metu sąlygas ar migracijos kelius, nebus neigiamo poveikio laukinei gyvūnijai arba jis bus minimalus (galimas poveikis visais atvejais turi būti įvertintas).

Biologinės įvairovės išsaugojimui taip pat svarbi ir augalų apsauga nuo ligų, kenkėjų ir piktžolių, 1995 m. spalio 19 d. Lietuvos Respublikos augalų apsaugos įstatyme⁶⁰ ji įvardijama kaip valstybinės svarbos priemonė, privaloma visiems žemės ir miškų naudotojams. Augalų apsaugos priemonės yra naudojamos atsižvelgiant į augalų sanitarinę būklę bei laikantis nustatytų reglamentų ir rekomendacijų bei higienos ir aplinkosaugos reikalavimų.

2. Saugomų augalų ir gyvūnų rūšių ir bendrijų apsaugos teisinio reglamentavimo ypatumai

Saugomų augalų ir gyvūnų rūšys yra ypatinga augalijos ir gyvūnijos kategorija, kuriai be bendrų apsaugos priemonių taikomos ir specialios, griežtesnės apsaugos priemonės. Saugomų augalų ir gyvūnų rūšių bei bendrijų apibrėžimas pateikiamas 1997 m. lapkričio 6 d. Lietuvos Respublikos Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo⁶¹ 1 straipsnyje – tai Lietuvos Respublikos teritorijoje, jos kontinentiniame šelfe ir ekonominėje zonoje Baltijos jūroje natūraliai gyvenančių (besiveisiančių) ar augančių gyvūnų ir augalų rūšys, jų bendrijos, kurios yra pažeidžiamos, nykstančios, retos bei endeminės ir kurioms gresia išnykimas. Šios rūšys ir bendrijos yra įrašomos į ypač saugomų rūšių sąrašą, Raudonąją knygą⁶² arba į Europos Bendrijos svarbos rūšių sąrašą⁶³.

Retų, nykstančių ir unikalių augalijos ir gyvūnijos rūšių apsaugos problema yra ypatingai aktuali dėl didelio šių rūšių pažeidžiamumo. Šioms augalijos ir gyvūnijos rūšims apsaugoti steigiami rezervatai, draustiniai, kai kurios rūšys įrašytos į Raudonąją knygą. Saugomų rūšių ir bendrijų apsauga taip pat užtikrinama saugant visus retų rūšių individus (jų populiacijas) bei visas jų buveines ir augavietes, saugant retas rūšis ar bendrijas labiausiai reprezentuojančias buveines ir augavietes, kontroliuojant saugomų

⁶⁰ Valstybės žinios, 1995, Nr. 90-2013.

⁶¹ Ten pat, 1997, Nr. 108-2727.

⁶² Toks sąrašas patvirtintas aplinkos ministro 2003 m. spalio 13 d. įsakymu Nr. 504 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 100-4506; 2005, Nr. 76-2784.

⁶³ Toks sąrašas patvirtintas aplinkos ministro 2001 m. gruodžio 12 d. įsakymu Nr. 592 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 68-2374; 2006, Nr. 66-2445.

rūšių naudojimą, paėmimą iš gamtos, prekybą, steigiant saugomas teritorijas, veisiant saugomas rūšis nelaisvėje ir dėl populiacijų palaikymo grąžinant į laisvę, bei kitomis priemonėmis. Laukinės gyvūnijos įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje numatyta Aplinkos ministerijos pareiga organizuoti retų ir nykstančių rūšių laukinių gyvūnų veisimą bei įgyvendinti kitas apsaugos priemones šioms rūšims išsaugoti bei atkurti iki tinkamos jų būklės.

Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje numatyti pagrindiniai saugomų augalų ir gyvūnų rūšių bei jų bendrijų apsaugos principai:

- 1) absoliučios apsaugos principas – kai saugomi visi rūšies individai (jų populiacijos), visos buveinės ir augavietės;
- 2) reprezentatyvios apsaugos principas – kai saugomos labiausiai rūši ar bendriją reprezentuojančios buveinės ir augavietės;
- 3) teritorinės apsaugos principas – kai saugomi individai, rūšys (populiacijos), bendrijos, jų buveinės, radavietės ir augavietės saugomose teritorijose.

Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 10 straipsnyje yra įtvirtinta žemės, miškų, vandens plotų, kur yra saugomų rūšių bei bendrijų buveinių ar augaviečių, savininkų, valdytojų ir naudotojų pareiga užtikrinti palankias saugomų rūšių ir bendrijų gyvavimo sąlygas, garantuoti saugomų rūšių ir bendrijų apsaugą, jų augaviečių tinkamą priežiūrą.

Siekiant užtikrinti saugomų rūšių augalų ir gyvūnų apsaugą, nustatomas tam tikras jų bendrijų buveinių bei augaviečių režimas, kuris turi garantuoti jų subalansuotą funkcionavimą, saugomų rūšių ir bendrijų būklės stabilumą. Saugomų rūšių ir bendrijų buveinės, radavietės bei augavietės saugomos jas tinkamai prižiūrint, tvarkant bei naudojant. Saugomų rūšių gyvūnų radavietėms taikomas rezervatinis, riboto naudojimo arba atkuriančio naudojimo apsaugos režimas. Esant rezervatiniam režimui, ūkinė veikla toje teritorijoje draudžiama, o esant riboto naudojimo režimui – leidžiama ribota ūkinė veikla, tačiau visais atvejais nustatytas režimas turi skatinti ir užtikrinti saugomų rūšių egzistavimą.

Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 14 straipsnis įpareigoja rengiamuose teritorijų planavimo dokumentuose, taip pat ūkinės veiklos planavimo dokumentuose numatyti saugomų ar ypač saugomų rūšių ir bendrijų buveinių išsaugojimo priemones, jeigu planuojamose teritorijose yra tokių buveinių.

Paimti iš aplinkos tokių rūšių gyvus ar negyvus individus, jų dalis, lizdus ir kiaušinius leidžiama tik asmenims, turintiems Aplinkos ministerijos išduotus leidimus vadovaujantis Saugomų rūšių gyvūnų, augalų ir grybų paėmimo iš gamtinės aplinkos

aprašu, patvirtintu aplinkos ministro 2000 m. rugsėjo 8 d. įsakymu Nr. 372⁶⁴

Specialios nuostatos įtvirtinamos dėl Lietuvoje natūraliai gyvenusių (augusių) ir išnykusių rūšių reintrodukcijos taikymo. Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 16 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad tokių rūšių reintrodukcija leidžiama tik tais atvejais, jeigu tai nekelia pavojaus ekosistemų stabilumui, rūšių ir bendrijų saugumui ir jeigu yra parengti rūšių reintrodukcijos projektai, kuriuose įvertintos rūšies perspektyvos bei galimas jų poveikis kitoms rūšims, jų populiacijoms ir buveinėms. Įstatymas griežtai draudžia savavališkai perkelti saugomų rūšių gyvūnus, augalus ir grybus iš vienos vietos į kitą Lietuvos Respublikos teritorijoje, o taip pat juos išvežti iš Lietuvos Respublikos.

3. Lietuvos Respublikos rūšių ir bendrijų Raudonoji knyga

Viena iš biologinės įvairovės išsaugojimo priemonių – tai saugomų gyvūnų ir augalų rūšių įrašymas į Lietuvos Raudonąją knygą, t.y. saugomų retų ir nykstančių gyvūnų ir augalų rūšių bei bendrijų sąrašą. Šis sąrašas – tai sąvadas žinių apie retų bei nykstančių rūšių būklę ir apsaugos būdus, reikalingų rengiant bei įgyvendinant priemones šioms rūšims išsaugoti ir pagausinti. Į Lietuvos Raudonąją knygą įrašomos augalų, grybų ir gyvūnų rūšys, kurioms gresia išnykimas sumažėjus jų skaičiui, pakitus paplitimo plotui, pablogėjus ekologinėms sąlygoms, taip pat itin retai ar mažame areale paplitusios rūšys, jei jos natūraliai auga (veisiasi) Lietuvos teritorijoje bei kontinentiniame šelfe prie šios teritorijos⁶⁵. Į šį sąrašą taip pat įrašomos rūšys, negyvenančios Lietuvoje, jeigu jos yra saugomos pagal Europos Sąjungos direktyvas bei tarptautines konvencijas. Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 5 straipsnio 3-4 dalyse numatyta, kad Raudonosios knygos sąrašai yra peržiūrimi kiekvienais metais, o Raudonoji knyga leidžiama ne rečiau kaip kas 10 metų.

Sudarant sąrašą, saugomos gyvūnų ir augalų rūšys ir bendrijos pagal retumą ir jų išnykimo pavojaus grėsmę grupuojamos į kategorijas, kurių apsaugai garantuoti numatomos specialios priemonės. Visos saugomos rūšys skirstomos į penkias kategorijas:

1) 0 – išnykusios arba galbūt išnykusios rūšys – tai augalų rūšys, kurios buvo

⁶⁴ Valstybės žinios, 2000, Nr. 79-2396; 2007, Nr. 7-294.

⁶⁵ Aplinkos apsauga: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams/ P.Baltrėnas, D.Lygis, P.Mierauskas. P. 175.

aptinkamos po 1800 metų, gyvūnų ir grybų – po 1900 metų, bet dabar tų rūšių nerandama (Lietuvoje tai – europinė audinė, rudasis lokys, ažuolinė miegapelė, kilnūs erelis, didysis erelis rėksnys, gyvatėmis, kuoduotasis vieversys, žvyrė, sturys bei sparis ir kt.;

2) 1 – nykstančios rūšys – tai tokios rūšys, kurių populiacijos baigia išnykti ir jas įmanoma išsaugoti tik taikant specialias apsaugos priemones;

3) 2 – sparčiai nykstančios rūšys – tokios rūšys, kurių populiacijos skaičius ir individų gausumas populiacijose sparčiai mažėja;

4) 3 – retos rūšys;

5) 4 – retos, nepakankamai ištirtos rūšys;

6) 5 – išsaugotos rūšys – tai anksčiau į Raudonąją knygą įrašytos rūšys, kurioms dabar išnykimo pavojus negresia⁶⁶.

Prieš 27 metus, kuomet buvo įsteigta Lietuvos raudonoji knyga, į ją buvo įrašyta 30 nykstančių augalų rūšių ir 42 gyvūnų rūšys. Per tris dešimtmečius šis skaičius padidėjo šimteriopai ir dabar į naująjį Lietuvos raudonosios knygos sąrašą yra įtraukta 815 suaugomų rūšių. Tarp jų – 23 žinduolių, 75 paukščių, 128 vabzdžių, 224 gaubtasėklių augalų, 199 grybų ir kerpių rūšys. Dalinai, naujasis sąrašas padidėjo ir todėl, kad į jį buvo įrašytos ir kelios europinės svarbos rūšys.

Be Raudonosios knygos sąrašo Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatyme taip pat išskiriamos Ypač saugomos rūšys ir Europos Bendrijos svarbos rūšys. Ypač saugomų rūšių sąrašą sudaro Raudonosios knygos komisija vadovaudamasi Raudonosios knygos sąrašu, ir tvirtina Aplinkos ministerija, o Europos Bendrijos svarbos rūšių sąrašus sudaro ir tvirtina Aplinkos ministerija, atsižvelgdama į Europos Bendrijos teisės aktus bei tarptautines sutartis. Ypač saugomų rūšių sąrašas yra peržiūrimas kiekvienais metais, o šioms rūšims apsaugoti rengiami rūšių apsaugos projektai. Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad teritorijos, įsteigtos ypač saugomų rūšių gyvūnams, augalams bei grybams apsaugoti, yra rezervatinės ir joms taikomas valstybinių rezervatų apsaugos režimas. Įstatymas numato, kad Europos Bendrijos svarbos rūšys gali būti įrašytos į Ypač saugomų rūšių bei Raudonosios knygos sąrašus.

⁶⁶ Ten pat. P. 176.

4. Botaninių ir zoologinių kolekcijų sudarymas

Biologinės įvairovės išsaugojimas galimas ne tik *in-situ*, t.y. augalų ir gyvūnų natūralioje aplinkoje. Saugomų rūšių augalai ir gyvūnai, kurių augimas ar veisimasis natūraliomis sąlygomis yra ribotas, gali būti auginami ar veisiami paėmus juos iš jų natūralios gyvenamosios aplinkos, t.y. *ex-situ*. Visais atvejais prioritetas teikiamas išsaugojimui *in-situ*, ir tik tada, kai šio būdo efektyviai taikyti nėra galimybių arba jo taikymas neduoda reikiamų rezultatų, galima pasitelkti tokias biologinės įvairovės išsaugojimo priemones, kaip botaninės, zoologinės kolekcijos, introdukcija, reintrodukcija ir kt.

Botaninių kolekcijų sudarymo tvarką nustato Laukinių augalų ir grybų naudojimo mokslo, kultūros, švietimo, auklėjimo ir estetikos tikslams, botaninių ir mikologinių kolekcijų sudarymo ar pildymo tvarka, patvirtinta 2000 m. balandžio 11 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymu Nr. 139⁶⁷. Šios tvarkos 6 punkte numatyta, kad laukinius augalus ir grybus naudoti botaninėms ir mikologinėms kolekcijoms sudaryti ar papildyti leidžiama visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, tačiau ši veikla draudžiama rezervatuose. Norint šias kolekcijas sudarinėti ar pildyti privačiuose miškuose, esančiuose arčiau kaip 100 m nuo jų savininkų sodybų, ir žemės ūkio paskirties žemėje, reikia gauti žemės, miško ar vandens telkinių savininkų, valdytojų ar naudotojų sutikimą.⁶³ Tam tikri ypatumai numatyti saugomose teritorijose esančių laukinių augalų ir grybų naudojimui botaninėms ir mikologinėms kolekcijoms sudaryti ar papildyti. Tvarkos 8 punkte numatyta, kad šių augalų ir grybų panaudojimas kolekcijoms sudaryti galimas tik jeigu tokių kolekcijų sudarymas neprieštarauja tų teritorijų apsaugą, paskirtį ir veiklą jose reglamentuojantiems bei kitiems teisės aktams arba tai laikinai neuždrausta savivaldos institucijų sprendimais.

Lietuvos teisės aktai detalai reglamentuoja ir zoologinių kolekcijų sudarymą. Šiuo tikslu 2002 m. gegužės 16 d. įsakymu Nr. 250/224 aplinkos ministras ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktorius patvirtino Laukinių gyvūnų paėmimo iš buveinių zoologinėms kolekcijoms sudaryti ir šių kolekcijų registravimo

⁶⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 32-910.

tvarką⁶⁸.

Zoologines kolekcijas galima sudaryti (pildyti) be leidimo ar tik gavus leidimą. Be leidimo galima pildyti be leidimo arba tik gavus leidimą. Be leidimo galima pildyti zoologines kolekcijas į Lietuvos raudonąją knygą neįrašytomis laukinių gyvūnų rūšimis. Kitu atveju – būtinas leidimas iš Aplinkos ministerijos.

Be to yra draudžiama sudaryti visų rūšių laukinių gyvūnų kiaušinių kolekcijas (toks ribojimas netaikomas gamtiniams muziejams, valstybės mokslo ir universitetų mokslo institucijoms), sudaryti ir papildyti kolekcijas neteisėtai sumedžiotais, sugautais, įvežtais ar kitaip įgytais egzemplioriais.

Svarbu ir tai, kad zoologinės kolekcijos turi būti registruojamos Aplinkos ministerijoje, jeigu jos turi mokslinę vertę ir (ar) ją numatoma naudoti pajamų gavimui.

5. Introdukcija, reintrodukcija ir perkėlimas

Introdukcija, reintrodukcija ir perkėlimas yra labai veiksmingos natūralių ir dirbtinių ekosistemų valdymo priemonės, kurios, teisingai naudojamos, gali ne tik prisidėti prie biologinės įvairovės išsaugojimo ir gausinimo, bet ir duoti kitokios ekologinės naudos. Vis dėlto, netinkamai naudojamos šios dirbtinės priemonės gali sukelti nepataisomą žalą.

Nevietinių rūšių įkurdinimas gamtinėje aplinkoje turi būti vykdomas taip, kad nepakenktų biologinei įvairovei (ekosisteminiam, rūšiniame ar genetiniame lygmenyje).

Šiuo metu būtent viena didžiausių grėsmių biologinei įvairovei ir yra nevietinių rūšių biologinė invazija. Natūralūs gamtiniai barjerai per tūkstantmečius leido susiformuoti unikalioms ekosistemoms ir rūšims. Vykstant globalizacijos procesui, intensyvėjant tarptautinei prekybai, transportui, turizmui, šie barjerai buvo sugriauti. Vis daugiau įvairių augalų, gyvūnų, grybų ir kitų organizmų rūšių, atsitiktinai ar turint tam tikrą tikslą, perkeliama už jų natūralaus paplitimo ribų. Kai kurios iš jų, atsidūrę

⁶⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 60-2478.

naujoje aplinkoje, tampa invazinėmis – sukelia dideles ekologines, ekonomines problemas ar kenkia žmonių sveikatai. Nevietinių rūšių yra visose taksonominėse grupėse: pradedant virusais ir baigiant žinduoliais. Jos yra įsiskverbę ir paveikę vietinę biotą praktiškai visuose ekosistemų tipuose.

Invazinių rūšių žala yra globali, užmaskuota ir dažniausiai nepataisoma. Šimtai rūšių nyksta dėl nevietinių rūšių invazijos. Aplinkos tarša ir buveinių destruktija, globalinis klimato atšilimas sudaro palankias sąlygas invazinėms rūšims įsikurti ir plisti. Iki 2000 metų pabaigos Lietuvoje buvo žinoma daugiau kaip 530 nevietinių rūšių augalų, apie 10 nevietinių grybų ir kerpių rūšių ir po 5 rūšis gamtoje plintančių nevietinių bakterijų bei virusų. Šiame šimtmetyje Lietuvos gyvūnų rūšių įvairovę bandyta papildyti 13 žinduolių, 1 paukščių, 22 žuvų ir vėžių rūšimis ir keletu vėžiagyvių rūšių. Didžioji dalis introdukuotų rūšių neprisitaikė prie Lietuvos sąlygų, tačiau kai kurios (mangutas, kanadinė audinė, ondatra, sidabrinis karosas) tapo dažnos.

Naujų rūšių introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo tvarką reglamentuoja Introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo tvarka bei Introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo programa, patvirtintos 2002 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymu Nr. 352⁶⁹. Introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo programos 19 punkte numatyta, kad naujų rūšių introdukcija priimtina tik ten, kur numatoma aiški ekonominė, socialinė ar gamtosauginė nauda ir kur nėra alternatyvių vietinių rūšių, turinčių panašų biologinį potencialą. Introdukcija rekomenduojama tose ekosistemose, kurios yra taip stipriai paveiktos žmogaus, kad būtina suformuoti naują bendriją, siekiant kuo geriau išnaudoti potencialų ekosistemos produktyvumą, tačiau turi būti atlikti išsamūs tyrimai, kaip introdukuojama rūšis veiks gretimas natūralias ir pusiau natūralias ekosistemas.

Introdukcija draudžiama vietovėse, kur vietinės augalų ir gyvūnų bendrijos yra iš esmės nepalietos, kur yra saugomų gyvūnų ar augalų rūšių, bei vertingiausiose biologinės įvairovės atžvilgiu teritorijose, o už tokių vietovių ribų introdukcija gali būti vykdoma, tik užtikrinus, kad introdukuotos rūšys natūraliai neplis į šias teritorijas. Introdukcija taip pat neturi būti vykdoma vietose, kur introdukuotos rūšies kontrolė yra

⁶⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 81-3505.

negalima. Vandens organizmų introdukcija turi būti taikoma uždaruose vandens telkiniuose, iš kurių mažai tikėtinas natūralus introdukuotų rūšių plitimas.

Prieš vykdant introdukciją į tarpvalstybines ekosistemas būtina konsultuotis su kaimyninių valstybių atitinkamomis institucijomis ir gauti jų pritarimą, o jeigu introdukuojama rūšis istoriškai buvo žalinga kitose šalyse, būtina imtis ypatingų atsargumo priemonių.

Introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo tvarkos 27 punkte numatyta, kad reintrodukcija vykdoma tais atvejais, kai siekiama padidinti reintrodukuojamos rūšies paplitimo arealą ir išgyvenimo galimybes, atstatyti ekologine ar kultūrine prasme vertingas rūšis ekosistemoje, padidinti bioįvairovę, gauti ilgalaikę ekonominę naudą suformuojant gyvybingas laukines populiacijas. Reintrodukuojama rūšis turėtų būti iš laukinės populiacijos, kuri būtų kiek galima artimesnė pagal genetinius, fenetinius ir kitus požymius buvusiai vietinei populiacijai.

Introdukcijos, reintrodukcijos ir perkėlimo tvarkos 40 punkte numatyti perkėlimo vykdymo tikslai ir sąlygos. Ilgalaikis perkėlimo tikslas yra sukurti stabilias populiacijas natūraliomis sąlygomis su minimalia žmogaus intervencija. Perkėlimas gali būti naudojamas, kai: populiacija yra labai maža ir iškyla giminingo kryžminimosi grėsmė; populiacija yra sumažėjusi žemiau kritinės ribos ir jos atsistatymas natūraliu būdu būtų pavojingai lėtas (perkėlimo galimybę galima svarstyti tik tuo atveju, jei pašalinus populiacijos nykimo priežastis vietinė populiacija neatsistato iki pageidaujamo lygio); žmogaus ūkine veikla padarytai žalai ištekliams kompensuoti ar atkurti gyvybingas populiacijas, kai tos rūšies individai išnaikinami ar labai sumažėja jų kiekis dėl išnuodijimo, užteršimo ir panašių atvejų; siekiant užpildyti neišnaudojamą maisto ir gyvenamosios aplinkos dalį, norint padidinti vertingų rūšių kiekį bendrijose, arba dirbtinių bendrijų suformavimui tik iš vertingų rūšių, siekiant gauti didesnę produkciją, norint padidinti žūklės ar medžioklės laimikius, nepageidautinų rūšių biologinei kontrolei. Tvarkos 43 punkte nurodyta, kad perkeliama organizmai turi būti kiek įmanoma artimesni vietinei populiacijai pagal genetinius ir kitus požymius. Jei perkeliama dirbtinai veisti gyvūnai, turi būti žinoma jų kilmė ir įvertintas naujų ligų ir parazitų platinimo pavojus. Turi būti vengiama perkėlimų į populiacijas, kurios yra geroje būklėje.

IŠVADOS

Biologinės įvairovės išsaugojimo problemą pirmiausia lemia tai, kad dėl vis didėjančio žmogaus kišimosi į natūralią aplinką, gamtinius procesus yra keičiamos ar net visiškai sunaikinamos natūralios ekosistemos ir dėl to nyksta arba iškyla didelis išnykimo pavojus daugeliui laukinių gyvūnų ir augalų rūšių. Keičiant gamtinę aplinką, intensyviai naudojant biologinius išteklius, teršiant aplinką biologinė įvairovė pamažu nyksta. Intensyvi ūkinė veikla sąlygojo negrįžtamus augalijos pokyčius, bendrijų struktūros supaprastėjimą ir rūšių įvairovės sumažėjimą. Dėl natūralių ekosistemų sumažėjimo pakito bendrijų struktūra bei rūšių įvairovė, įsitvirtino dominuojančios ir plačiai paplitusios rūšys, iškilo tik tam tikroms ekosistemoms būdingų rūšių išnykimo pavojus. Dėl šių ir kitų priežasčių biologinės įvairovės išsaugojimas yra itin aktualus ir daugelyje valstybių laikomas vienu svarbiausių aplinkos apsaugos politikos prioritetų.

Teisinė biologinės įvairovės apsauga Lietuvoje vykdoma priimant reikiamus teisės aktus, kuriais siekiama ne tik tiesiogiai apsaugoti tam tikras augalijos ir gyvūnijos rūšis, reguliuojant jų naudojimą ar jį draudžiant, bet taip pat ir apsaugoti jų gyvenamąją aplinką, genetinį fondą, išsaugoti augalijos ir gyvūnijos rūšinę įvairovę. Parengta ir priimta nemažai įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų, kuriais reguliuojama gyvosios gamtos naudojimas ir apsauga, numatyti būdai ir priemonės atskiroms rūšims ir bendrijoms išsaugoti. Paminėtina, didelis dėmesys skiriamas tarptautinėms konvencijoms ir Europos Sąjungos teisės aktams (reglamentams ir direktyvoms), susijusiems su biologinės įvairovės apsauga, įgyvendinti, kas buvo svarbu ne tik Lietuvai siekiant narystės Europos Sąjungoje, bet ir tapus jos nare.

Biologinės įvairovės išsaugojimo problema yra neatsiejamai susijusi su ekosistemų tinkamu išsaugojimu. Europoje labiausiai paplitusi ir viena svarbiausių ekosistemų yra miškai, Lietuvoje ši ekosistema užima trečdalį visos šalies teritorijos. Miškų ekosistema

yra ypatingai reikšminga dėl jos atliekamų svarbių biologinių, ekonominių ir rekreacinių funkcijų. Tinkamas teisinis reglamentavimas yra ypatingai svarbus siekiant užtikrinti efektyvią šios ekosistemos ir jos biologinės įvairovės apsaugą. Miškų naudojimo ir apsaugos pagrindinės nuostatos įtvirtintos Miškų įstatyme, o taip pat nemažoje dalyje poįstatyminių teisės aktų.

Laukinių gyvūnų ir augalų (taip pat ir saugomų augalų ir gyvūnų rūšių bei jų bendrijų) apsaugą reglamentuoja net keletas įstatymų (Laukinės augalijos įstatymas, Laukinės gyvūnijos įstatymas, Saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymas ir kt.), o taip pat nemažai poįstatyminių teisės aktų, kurie nustato tokios apsaugos užtikrinimo priemones ir būdus. Saugomų retų ir nykstančių gyvūnų ir augalų rūšių ir bendrijų sąrašas (Raudonoji knyga), saugomos teritorijos, augalų ir gyvūnų išsaugojimas *ex-situ*, t.y. paėmus juos iš jų natūralios gyvenamosios aplinkos, bei kitos biologinės įvairovės išsaugojimo priemonės yra didesne ar mažesne apimtimi įtvirtintos Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Be to pažymėtina, kad 2001 metais patvirtinus naują Saugomų teritorijų įstatymo redakciją, buvo įtvirtintos pagrindinės dviejų Europos Sąjungos direktyvų nuostatos, susijusios su biologinės įvairovės išsaugojimo teritorinės formos įteisinimu, Lietuva patvirtino pasirengimą dalyvauti kuriant ir palaikant europinės svarbos saugomų teritorijų tinklą „Natura 2000“ (jį sudaro paukščių ir buveinių apsaugai svarbių teritorijų visuma), kurio pagrindinis tikslas yra iki 2010 metų sustabdyti biologinės įvairovės nykimą Europos Sąjungos teritorijoje.

Darbe apžvelgus ir išnagrinėjus biologinės įvairovės išsaugojimo teisinį reglamentavimą Lietuvos Respublikoje, galima daryti išvadą, kad šiuo metu teisinės bazės kūrimas šioje srityje dar vyksta. Pozityvu yra tai, kad per pastaruosius penkiolika metų yra priimta tikrai nemažai teisės aktų, reglamentuojančių Lietuvos biologinės įvairovės išsaugojimą, taip pat į Lietuvos teisės aktus yra perkelta nemažai Europos Sąjungos netiesioginio veikimo teisės aktų nuostatų (pavyzdžiui, į Saugomų teritorijų įstatymą yra perkeltos pagrindinės Europos Bendrijų Tarybos direktyvų Dėl laukinių paukščių apsaugos ir Dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos nuostatos).

Tačiau išlieka ir kai kurių šios srities teisinio reglamentavimo problemų. Visų pirma, ne visi aspektai yra *pakankamai* reglamentuoti (pavyzdžiui, kol kas nėra gyvūnų

nacionalinių genetinių išteklių apsaugos teisinio reglamentavimo, nepakankamas kai kurių ekosistemų apsaugos teisinis reglamentavimas ir pa.). antra, kai kuriais atvejais nėra pakankamas *įstatyminis reglamentavimas*, t.y. paliekama per daug plačių poįstatyminio reguliavimo galimybių. Visgi, nepaisant minėtų problemų, Lietuvos Respublikos teisinė bazė biologinės įvairovės išsaugojimo srityje yra kuriama pakankamai sparčiai, į naujai priimtus teisės aktus taip pat įtraukiant ir pažangias biologinės įvairovės apsaugos nuostatas, įtvirtinant tarptautiniuose teisės aktuose.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS
LIETUVOS RESPUBLIKOJE
(LEGAL REGULATION OF PROTECTION OF THE BIODIVERSITY IN THE REPUBLIC OF
LITHUANIA)

Santrauka

Biologinės įvairovės nykimas – tai problema, su kuria susiduria visos pasaulio valstybės ir kurios sprendimas reikalauja tarptautinių pastangų. Biologinė įvairovė visuotinai pripažįstama neįkainojama visos žmonijos paveldo vertybe, todėl jos išsaugojimas laikomas viena svarbiausių tiek kiekvienos valstybės, tiek ir visos Pasaulio bendrijos aplinkos apsaugos politikos uždavinių.

Pagrindinis darbo tikslas – išnagrinėti biologinės įvairovės išsaugojimo reglamentavimą Lietuvos Respublikoje. Remiantis statistiniais duomenimis, moksline literatūra, taip pat tarptautiniais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais analizuojama biologinės įvairovės samprata, apsaugos principai; laukinės augalijos ir gyvūnijos samprata, apsaugos principai ir priemonės; saugomų augalų ir gyvūnų rūšių ir bendrijų apsaugos teisinio reglamentavimo ypatumai; biologinės įvairovės išsaugojimo ex-situ, t. y. ne natūralioje gamtinėje aplinkoje, teisinio reglamentavimo ypatumai. Atskiras dėmesys darbe yra skiriamas pagrindinėms biologinės įvairovės išsaugojimo teisinėms formoms, tokioms kaip įvairių kategorijų saugomos teritorijos. Be to, specialus darbo skyrius yra skirtas laukinės augalijos ir gyvūnijos rūšinės įvairovės išsaugojimo teisinių priemonių analizei.

Darbo tikslui įgyvendinti pasirinktas tyrimo dalykas - biologinės įvairovės išsaugojimo teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje. Vieningas tyrimo dalykas gali būti skaidomas į keletą sudedamųjų dalių: biologinė įvairovė kaip apsaugos objektas; biologinės įvairovės išsaugojimo teisiniai pagrindai; biologinės įvairovės išsaugojimo teisinės formos ir t. t. Šiuo pagrindu ir yra paremta darbo struktūra bei medžiagos dėstymas. Darbas skirstomas į įžangą, tris pagrindines dėstymo dalis ir Išvadas. Darbo įžangoje aptariamas temos aktualumas, darbo tikslas ir uždaviniai, darbo metodologija, tyrimo objektas ir šaltiniai. Pirmoje darbo dalyje pateikiama teisinės bazės biologinei įvairovei išsaugoti kūrimo bendra apžvalga, pateikiama biologinės įvairovės samprata ir išdėstomi bendrieji bei

specialieji jos apsaugos principai. Antroji dalis skirta biologinės įvairovės išsaugojimo teisinėms formoms nagrinėti. Trečiojoje - nagrinėjami laukinės augalijos ir gyvūnijos rūšinės įvairovės apsaugos teisinio reglamentavimo pagrindai. Darbo pabaigoje pateikiamos padarytos tyrimo metu išvados.

LEGAL REGULATION OF PROTECTION OF THE BIODIVERSITY IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Summary

Biological diversity is worldwide recognized as priceless worth of heritage of all mankind, and therefore its preservation is considered to be one of the main priorities of the all international community and of each state policy of environment protection.

Nevertheless, biodiversity degenerates in the course of man's economic activity, in which hundreds of species of plants and animals have become endangered or extinct.

Although the regulatory system for the protection of biodiversity is still incomplete, previously adopted laws and new legal acts are being revised as the social / economic situation changes. The main object of the research – legal regulation of the protection of the biodiversity in Lithuania. The laws of particular importance with respect to the protection of biodiversity are the following: the Law on Wild Plant Life, the Law on Wild Animal Life, the Law on Protected Plant and Animal Species and Communities, the Law on Forests, and others. Legal acts, which regulate the establishment and protection of protected areas (including regulation of protected areas of EU significance 'Natura 2000'), and the establishment of Red Book of species and communities, are also important means of conservation of biodiversity.

Alternative means of preservation of biodiversity are *ex-situ* preservation (that is preservation of wildlife by taking them from their natural environment). The preservation of wildlife genetic resources can be also considered as usable way of preservation of biodiversity.

Particular attention is given to the analys of the protection of biological diversity by establishing various cathegories of protected territories.

Panaudotos literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. V.: 2005.
2. Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 69-1662.
3. Europos Bendrijų Tarybos direktyva dėl laukinių paukščių apsaugos 79/409/EEB // Official Journal of the EU. Law, 27 April 1979.
4. Europos Bendrijų Tarybos direktyva dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos 92/43/EEB // Official Journal of the EU. Law, 22 July 1992.
5. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas: Priimtas 1992 m. sausio 21 d. // Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75.
6. Lietuvos Respublikos augalų apsaugos įstatymas: Priimtas 1995 m. spalio 19 d. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 90-2013.
7. Lietuvos Respublikos augalų nacionalinių genetinių išteklių įstatymas: Priimtas 2001 m. spalio 9 d. // Valstybės žinios, 2001, Nr. 90-3144.
8. Lietuvos Respublikos laukinės augalijos įstatymas: Priimtas 1999 m. birželio 15 d. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1944.
9. Lietuvos Respublikos laukinės gyvūnijos įstatymas: Priimtas 1997 m. lapkričio 6 d. // Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2726.
10. Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymas: Priimtas 1997 m. lapkričio 6 d. // Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2727.
11. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas: Priimtas 1993 m. lapkričio 9 d. // Valstybės žinios, 1993, Nr. 63-1188; 2001, Nr. 108-3902.
12. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Žuvinto valstybinio rezervato statuso pakeitimo, 2002 m. balandžio 23 d., Nr. IX-859 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 45-1722.

13. Aukštaitijos nacionalinio parko nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 1997 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1273 // Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2742.
14. Baltijos jūros talasologinio draustinio nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 2005 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 561 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 65-2336.
15. Bendrieji buveinių ar paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 2004 m. kovo 15 d. nutarimu Nr. 276 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 41-1335.
16. Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 1999 m. lapkričio 8 d. nutarimu Nr. 1238 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 96-2767; 2004, Nr. 141-5163.
17. Kamanų valstybinio gamtinio rezervato nuostatai : Patvirtinti Vyriausybės 1999 m. lapkričio 8 d. nutarimu Nr. 1238 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 96-2767; 2004, Nr. 141-5163.
18. Kuršių Nerijos nacionalinio parko nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 1999 m. kovo 19 d. nutarimu Nr. 308 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 27-766; 2004, Nr. 96-3539.
19. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų arba jų dalių, kuriose yra paukščių apsaugai svarbių teritorijų sąrašas: Patvirtintas Vyriausybės 2004 m. balandžio 8 d. nutarimu Nr. 399 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 55-1899; 2006, Nr. 92-3635.
20. Viešvilės valstybinio gamtinio rezervato nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 1999 m. lapkričio 8 d. nutarimu Nr. 1238 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 96-2767; 2004, Nr. 141-5163.
21. Dubravos rezervacinės apyrbės nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 1994 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 1360 // Valstybės žinios, 1995, Nr. 3-55.
22. Dzūkijos nacionalinio parko nuostatai: Patvirtinti 1997 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1273 // Valstybės žinios, Nr. 108-2742.
23. Regioninių parkų bendrieji nuostatai: Patvirtinti 1994 m. spalio 12 d. nutarimu Nr. 970 // Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1527.
24. Specialiosios žemės ir miško naudojimo sąlygos: Patvirtintos Vyriausybės 1992 m. gegužės 12 d. nutarimu Nr. 343 // Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-652.
25. Trakų istorinio nacionalinio parko nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 2000 m. balandžio 4 d. nutarimu Nr. 388 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 30-834.

26. Žemaitijos nacionalinio parko nuostatai: Patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 24 d. nutarimu Nr. 1273 // Valstybės žinios, 1997, Nr. 108-2742.
27. Žuvinto biosferos rezervato nuostatai: Patvirtinti Vyriausybės 2002 m. lapkričio 19 d. nutarimu Nr. 1817 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-5012.
28. Aukštadvario regioninio parko tvarkymo planas: Patvirtintas aplinkos ministro 2005 m. balandžio 7 d. įsakymu Nr. D1-189 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 50-1672.
29. Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas: Patvirtintas aplinkos ministro 2002 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. 438 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 87-3754.
30. Augalų (miško) genetinių draustinių nuostatai: Patvirtinti aplinkos ministro 2004 m. liepos 7 d. įsakymu Nr. D1-374 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 116-4345.
31. Biologinės įvairovės išsaugojimo klausimų nagrinėjimo komisijos nuostatai: Patvirtinti aplinkos ministro 1999 m. gruodžio 21 d. įsakymu Nr. 414 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 112-3262.
32. Dėl Vainuto miškų biosferos poligono įsteigimo, jo nuostatų ir ribų patvirtinimo: aplinkos ministro 2004 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. D1-724 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 6-169.
33. Dzūkijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas: Patvirtintas aplinkos ministro 2002 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. 437 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 86-3736.
34. Europos Bendrijos svarbos rūšių sąrašas: Patvirtintas aplinkos ministro 2001 m. gruodžio 12 d. įsakymu Nr. 592 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 68-2374; 2006, Nr. 66-2445.
35. Gamtinio karkaso nuostatai: Patvirtinti aplinkos ministro 2007 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. D1-96 // Valstybės žinios, 2007, Nr. 22-858.
36. Gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų kriterijai: Patvirtinti aplinkos ministro 2001 m. balandžio 20 d. įsakymu Nr. 219 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 37-1271.
37. Gamtos paveldo objektų nuostatai: Patvirtinti aplinkos ministro 2005 m. balandžio 19 d. įsakymu Nr. D1-214 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 58-2026.
38. Introdokcijos, reintrodokcijos ir perkėlimo tvarka: Patvirtinta aplinkos ministro 2002 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. 352 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 81-3505.

39. Į Lietuvos Raudonąją knygą įrašytų saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšių sąrašas: Patvirtintas aplinkos ministro 2003 m. spalio 13 d. įsakymu Nr. 504 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 100-4506; 2005, Nr. 76-2784.
40. Kalvių ir Sulinkių atkuriamųjų sklypų nuostatai; Patvirtinti aplinkos ministro 2005 m. lapkričio 8 d. įsakymu Nr. D1-532 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 134-4837.
41. Kuršių Nerijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas: Patvirtintas aplinkos ministro 2002 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. 439 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 87-3755.
42. Laukinių augalų ir grybų naudojimo mokslo, kultūros, švietimo, auklėjimo ir estetikos tikslams, botaninių ir mikologinių kolekcijų sudarymo ar pildymo tvarka: Patvirtinta aplinkos ministro 2000 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 139 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 32-910.
43. Laukinių gyvūnų paėmimo iš buveinių zoologinėms kolekcijoms sudaryti ir šių kolekcijų registravimo tvarka: Patvirtinta aplinkos ministro ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gegužės 16 d. įsakymu Nr. 250/224 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 60-2478.
44. Pabradės atkuriamojo sklypo nuostatai: Patvirtinti aplinkos ministro 2005 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. D1-562 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 139-5027.
45. Paukščių apsaugai svarbių teritorijų kriterijai: Patvirtinti aplinkos ministro 2001 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. 22 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 12-364.
46. Saugomų rūšių gyvūnų, augalų ir grybų paėmimo iš gamtinės aplinkos aprašas: Patvirtintas aplinkos ministro 2000 m. rugsėjo 8 d. įsakymu Nr. 372 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 79-2396; 2007, Nr. 7-294.
47. Trakų istorinio nacionalinio parko apsaugos reglamentas: Patvirtintas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2003 m. lapkričio 21 d. įsakymu Nr. IV-436 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5184.
48. Vietovių, atitinkančių gamtinių buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijus, sąrašas, skirtas pateikti Europos Komisijai: Patvirtintas aplinkos ministro 2005 m. birželio 15 d. įsakymu Nr. D1-302 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 105-3908.

49. Žemaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas: Patvirtintas aplinkos ministro 2002 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. 440 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 87-3756.

Specialioji literatūra:

50. Aplinkos apsauga: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams / P. Baltrėnas, D. Lygis, P. Mierauskas... [et al.]. – V.: 1996.
51. Aplinka. – V.: 2006.
52. Aplinkos būklė // www.am.lt/leidiniai/aplinkos būklė
53. Birnie P., Boyle A. International Law and the Environment. – Oxford: 1992.
54. Brinčuk M. Ekologičeskoje pravo. – Maskva: 1998.
55. Europos Komisijos pranešimas Jungtinių Tautų konferencijoje „Aplinka ir vystymasis“. – V.: 1998.
56. Europos Sąjungos gamtos apsaugos reikalavimai ir NATURA 2000 teritorijų tvarkymas // www.am.lt/natura 2000.
57. Kiss. A., Shelton d. Manual of Uropean Environmental Law. – Cambridge: 1993.
58. Lietuvos Respublika. Subalansuotos plėtros įgyvendinimo nacionalinė ataskaita (ats. Red. R. Juknys). – Vilnius: Lututė, 2002. – 147 p.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) (ats. Red. K. Jovaišas). – Vilnius: 2000.
60. Marcijonas A., Sudavičius B., Ekologinė teisė. – V.: 1996.
61. Marcijonas A., Sudavičius B. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologiinei (aplinkos apsaugos) teisei // Teisė. 47. 2003. P. 78-87.
62. Republic of Lithuania. Biodiversity conservation: strategy and action plan (Environmental Protection Ministry, World Bank).
63. Stončius D., Treinys R., Mierauskas P. Gamtotvarkos vaidmuo saugant biologinę įvairovę. – V.: 2001.

Summary

Biological diversity is recognized as priceless worth of heritage of all mankind, and therefore its preservation is considered as one of the main priorities of the state policy of environment protection. Nevertheless, biodiversity degenerates in the course of man's economic activity, in which hundreds of species of plants and animals have become endangered or extinct.

Although the regulatory system for the protection of biodiversity is still incomplete, previously adopted laws and new legal acts are being revised as the social / economic situation changes. The laws of particular importance with respect to the protection of biodiversity are the following: the Law on Wild Plant Life, the Law on Wild Animal Life, the

Law on Protected Plant and Animal Species and Communities, the Law on Forests, and others. Legal acts, which regulate the establishment and protection of protected areas (including regulation of protected areas of EU significance ‘Natura 2000’), and the establishment of Red Book of species and communities, are also important means of conservation of biodiversity.

Alternative means of preservation of biodiversity are *ex-situ* preservation (that is preservation of wildlife by taking them from their natural environment). The preservation of wildlife genetic resources can be also considered as usable way of preservation of biodiversity.